

Η Γενική Βιβλιοθήκη

4619/2

† ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΧΑΛΚΗΔΟΝΟΣ
ΑΓΑΘΑΓΓΕΛΟΥ ΤΟΥ ΜΑΓΝΗΤΟΣ

ΜΕΛΟΥΣ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ

ΠΕΡΙ

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗΣ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΑΠΑΣΩΝ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ

ΕΠΙ ΤΩ ΠΑΓΚΟΣΜΙΩΣ ΕΠΙΘΥΜΗΤΩ

ΠΑΝΤΟΘΕΝ ΝΥΝ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΖΟΜΕΝΩ, ΕΞΟΧΩΣ ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΩ,

ΠΑΝΑΡΙΣΤΩ ΣΚΟΠΩ,

ΤΗΣ

ΕΙΡΗΝΗΣ ΤΟΥ ΣΥΜΠΑΝΤΟΣ ΚΟΣΜΟΥ

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

Τύποις «Φαζίλετ» Γάσσου Βακαλοπούλου

1928

385

*Τῷ φιλτάτῳ ἀδελφῷ κἀδελφῆν
Μετακοσμίῳ· Καθολικῷ ἀδελφῷ ἐνδύομαι ἰδίᾳ*

ὁ ἐμοὺς

† ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΧΑΛΚΗΔΟΝΟΣ
ΑΓΑΘΑΓΓΕΛΟΥ ΤΟΥ ΜΑΓΝΗΤΟΣ

+ Μ. Χ. Α.

ΜΕΛΟΥΣ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ

Καθ' ἑμῶν

6-III 29

ΠΕΡΙ

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗΣ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΑΠΑΣΩΝ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ

ΕΠΙ ΤῶΙ ΠΑΓΚΟΣΜΙΩΣ ΕΠΙΘΥΜΗΤῶΙ

ΠΑΝΤΟΘΕΝ ΝΥΝ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΖΟΜΕΝῶΙ, ΕΞΟΧΩΣ ΦΙΛΑΝΘΡΩΠῶΙ,

ΠΑΝΑΡΙΣΤῶΙ ΣΚΟΠῶΙ,

ΤΗΣ

ΕΙΡΗΝΗΣ ΤΟΥ ΣΥΜΠΑΝΤΟΣ ΚΟΣΜΟΥ

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

Τύποις «Φαξιλὲτ» Τάσσου Βακαλοπούλου

—
1928

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Δημοσιεύομεν ἐν τῷ βιβλίῳ τῷδε πρῶτον τὴν πραγματείαν ἡμῶν περὶ τῆς θρησκευτικῆς συνεργασίας τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν, τὴν ὁποίαν τὸ πρῶτον κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1927 ὡς Μητροπολίτης τότε Πριγκηποννήσων ἐδημοσιεύσαμεν ἐν τῇ « Ὁρθοδοξία » καὶ κατόπιν ἐν ἰδιαιτέρῳ φυλλαδίῳ. Εἰς τὴν πραγματείαν ἡμῶν ταύτην ἀπάντησεν ὁ κ. *Grégoire Viccino* ἐν τῷ Περιοδικῷ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας « *Union des Églises* » ἐν τῷ φυλλαδίῳ Ἰουλίου-Αὐγούστου 1928 λίαν εὐγενοφρόνως καὶ μεμετρημένως, τὴν δὲ ἀπάντησιν ταύτην ἐνταῦθα ἐφεξῆς δευτερον δημοσιεύομεν εὐχαρίστως, διὰ τὰ ἴδη ὁ φιλομαθῆς ἀναγνώστης καὶ τὴν κρίσιν ἑτεροδόξου, Παπικοῦ, εἰς τὰς ἐν τῇ ρηθείᾳ πραγματεία ἀναπτυσσομένας γνώμας ἡμῶν. Ἐπίσης δημοσιεύομεν τρίτον ἐφεξῆς τὴν σχετικὴν θρησκευτικὴν ἀλληλογραφίαν ἡμῶν μετὰ τοῦ διακεκριμένου λογίου καὶ Καθηγητοῦ τοῦ Διεθνoῦς Δίκαιου ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ *Kambrits* τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν κ. *Στεφάνου Λαδᾶ*, Ὁρθοδόξου ἡμῶν Χριστιανοῦ, ζηλωτοῦ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, ἵνα γνωσθῇ καὶ ἡ σχετικὴ κρίσις Ὁρθοδόξου περὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν ἐν γένει ζητημάτων καὶ ἡ ἀπάντησις ἡμῶν πρὸς τὴν σπουδαίαν καὶ εὐσεβόφρονα ἐπιστολὴν αὐτοῦ.

Ὁ φιλομαθὴς ἀναγνώστης τοῦ παρόντος βιβλίου, ἀφοῦ ἀνεπηρέαστος διεξέλθῃ τὴν τε ἡμετέραν πραγματείαν (περὶ συνεργασίας τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν) καὶ τὰς κρίσεις περὶ αὐτῆς ἐνὸς ἀλλοδόξου καὶ ἐνὸς Ὁρθοδόξου, θὰ ἴδῃ εἰς τὸ τέλος αὐτοῦ καὶ τὰ σχετικὰ ἡμέτερα ἀπαραίτητα σχόλια, ὅσον τὸ δυνατόν συντομώτερα.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει, τῇ 28 Νοεμβρίου 1928.

† Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΧΑΛΚΗΔΟΝΟΣ ΑΓΑΘΑΓΓΕΛΟΣ

ΤΜΗΜΑ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑ ΜΟΥ

ΠΕΡΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗΣ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΤΩΝ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ

Μέχρι τοῦ σχίσματος τῶν Ἐκκλησιῶν Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς τὸ 1054, μεθ' ὅλας τὰς ἐκάστοτε ἀπὸ τῶν Ἀποστολικῶν ἤδη χρόνων αἱρέσεις καὶ σχίσματα, ἡ Χριστιανικὴ Ἐκκλησία παρουσιάζετο κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐνιαία, καὶ διετύπου, ὡς γνωστόν, τὴν ἑαυτῆς διδασκαλίαν ὁμοφώνως ἐν ταῖς διαφόροις Οἰκουμενικαῖς καὶ τοπικαῖς Συνόδοις· ὅτε δ' ἐπῆλθεν ὁ μέγας τότε ἐκεῖνος Ἐκκλησιαστικὸς διχασμὸς, ἐπηκολούθησε δὲ τὸ 1517 ἐν τῇ Δυτικῇ Ἐκκλησίᾳ ἡ τῶν Διαμαρτυρομένων ἀπόσπασις ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης, ἔκτοτε ὁ εἰς τρία μεγάλα τμήματα διαιρεθεὶς Χριστιανικὸς κόσμος, πλείστας ἀποπείρας ἐνώσεως ἐπισημους ἔκαμνε κατ' ἀρχὰς μὲν τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὸ 1054 μέχρι τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ Συνόδου 1438, οὐκ ὀλίγας δὲ μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν, καθ' ἃς ὁ πόθος πρὸς ἔνωσιν καὶ τῶν τριῶν μεγάλων Χριστιανικῶν τμημάτων ἀξιόπαινος καὶ ἀξιόζηλος ποικιλαχῶς ἐκδηλοῦται.

Σκέψεις καὶ σχέδια ἐδημοσιεύθησαν καὶ δημοσιεύονται περὶ ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν πολλαὶ καὶ διὰ πολλῶν,

ιδία ἐν Ἀγγλικοῖς, Ἀμερικανικοῖς, Γερμανικοῖς, Γαλλικοῖς καὶ λοιποῖς θρησκευτικοῖς βιβλίοις, περιοδικοῖς καὶ διατριβαῖς, ὑπὸ εὐσεβοφρόνων ἀλλοδόξων τε καὶ ἡμετέρων, καταδεικνύουσαι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τὰς δογματικὰς καὶ λοιπὰς θρησκευτικὰς διαφορὰς τῶν τριῶν μεγάλων τοῦ Χριστιανισμοῦ τμημάτων καὶ ὑποδεικνύουσαι τὴν βᾶσιν, ταύτην ἢ ἐκείνην, δι' ἧς θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπέλθῃ, ἢ περιπόθητος τῶν Ἐκκλησιῶν ἔνωσις, ἵνα ἐν ὧσι πάντες οἱ Χριστιανοί, μία ποιμνὴ, εἷς ποιμὴν. Καίτοι δὲν δύναται τις ἀναντιρρήτως, ἀναγινώσκων τὰ γραφόμενα ταῦτα πρὸς ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν, νὰ μὴ ἐπαινέσῃ εἰλικρινῶς καὶ ἐκ μέσης καρδίας τὸν ἀξιάγαστον ζῆλον τῶν γραφόντων, πολλῶν δὲ ἐξ αὐτῶν θὰ ἐκτιμήσῃ δικαίως τὴν τε πολυμάθειαν, τὸ ἀμερόληπτον καὶ ἀνεξίθρησκον, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ ἄλλοτε μισαλλόδοξον, οὐχ ἦττον οἱ πλεῖστοι τῶν γραφόντων, γενικῶς μὲν καὶ ἀμέσως δὲν καταφέρονται ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν κατὰ τῆς δογματικῆς καὶ τελετουργικῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας τῶν μὴ ὁμοφρονούντων Χριστιανῶν, ἕκαστος ὅμως τῶν γραφόντων προσπαθεῖ, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον, νὰ δικαιολογῇ διὰ πολλῶν θεολογικῶν ἐπιχειρημάτων πᾶσαν σχεδὸν τὴν θρησκευτικὴν διδασκαλίαν τῆς ἑαυτοῦ Ἐκκλησίας, οὕτω πρόρωθεν καὶ ἐμμέσως θεωρῶν πᾶσαν ἄλλην, ὡς μὴ ὀρθήν. Βεβαίως τοῦτο πράττει ἕκαστος κατὰ τὰς ἰδίας χριστιανικὰς πεποιθήσεις, αἱ ὁποῖαι, ἐὰν δὲν ἦσαν κατ' αὐτὸν αἱ ὀρθότεραι, ἢ δὲν θὰ ἔγραφε διόλου, ἢ θὰ μετήλλαζε δόγμα, ἀπὸ Καθολικοῦ λ. χ. γινόμενος Παλαιοκαθολικὸς ἢ Ἀγγλικανὸς ἢ Ὀρθόδοξος, καὶ τὸ ἀντίθετον. Ἄλλ' ἄρα γε συντελοῦσι καὶ τὰ νῦν τοιοῦτοτρόπως γραφόμενα ὑπὸ ἡμετέρων τε καὶ ἀλλοδόξων πρὸς τὴν ἀναντιρρήτως παμπόθητον ἔνωσιν τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν; Τόμοι ὀλόκληροι π. χ. ἐγράφησαν, ἕως νῦν, ὑπὸ τε Ὀρθόδοξων καὶ Καθολικῶν διὰ τὸ πασίγνωστον *Filioque* δυνά-

μενοι βιβλιοθήκας νὰ σχηματίσωσι, καὶ ὅμως οὔτε ἡ Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία, οὔτε ἡ Ὀρθόδοξος μετέβαλεν ἕως νῦν δοξασίαν ὡς πρὸς τὸ δογματικὸν τοῦτο ζήτημα. Φέρομεν ὡς παράδειγμα τοῦτο τὸ δόγμα, ὡς πασίγνωστον πάλαι τε καὶ νῦν, ὅπερ, δυστυχῶς, ὅσον περισσότερον, ἰδία τε καὶ ἐπισήμως, συνεζητεῖτο, τόσοις μεγαλείτερον ἤνοιγε τὸ χάσμα μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, διὰ ν' ἀποδείξωμεν, ὅτι πρὸς τὴν σκοπούμενην ἔνωσιν τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν, ἢ θεολογικὴ συζήτησις τῶν διαφορῶν ἐν τῇ θρησκευτικῇ διδασκαλίᾳ αὐτῶν, ἀντὶ νὰ πλησιάσῃ τούναντίον ἀπομακρύνει ἡμᾶς ἀπὸ τῆς περιποθήτου ἐνώσεως αὐτῶν. Διὰ τούτων δὲν ἐννοοῦμεν βεβαίως, ὅτι διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ ἢ ἔνωσις τῶν Ἐκκλησιῶν, δεόν ἢ μία Ἐκκλησία νὰ παραδεχθῇ ἅπασαν τὴν θρησκευτικὴν διδασκαλίαν τῆς ἄλλης, οὔτε ἐννοοῦμεν ὅτι, ἔνωσις σημαίνει **ὑποταγὴν** εἰς ἄλλην Ἐκκλησίαν, διότι ταῦτα ἀμφοτέρωτα ἢ πείρα αἰώνων, οὐχὶ ἐτῶν τινῶν, ἀπέδειξεν **ἐντελῶς ἀδύνατα**. Ἐπίσης δὲν ἐννοοῦμεν, ἕκαστη Ἐκκλησία νὰ θεωρήσῃ ἑαυτὴν ὑπόχρεω ἔν τελετουργικαῖς ἢ περὶ μυστηρίων διδασκαλίαις νὰ παραδεχθῇ τὴν σχετικὴν ἑτεροδιδασκαλίαν τῆς ἄλλης Ἐκκλησίας καὶ οὕτω νὰ ὁμολογήσῃ ἑαυτὴν πλανηθεῖσαν, διότι εὐνόητον, ὅτι θὰ προκύψωσιν αὐθις θρησκευτικαὶ συζητήσεις, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον θ' ἀπομακρύνωσιν ἡμᾶς τῆς σκοπούμενης κοινωφελούς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν. Οὐδεμία λοιπὸν καθ' ἡμᾶς θρησκευτικὴ συζήτησις ἐπίσημος, ἢ ἰδιωτικὴ περὶ τῶν δογματικῶν ἢ μυστηριακῶν **διαφορῶν** συντείνει πρὸς τὴν ἔνωσιν, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ παρόντος, δεόν ἢ ὁδὸς αὕτη νὰ ἐγκαταλειφθῇ ἐντελῶς, ὡς καὶ ἐγκατελείφθη ἐν τισὶ, νὰ θεωρηθῇ δέ, ἐὰν ἐγκριθῇ ὑπὸ παντὸς εὐσεβοφρονούντος, ὁ ἐφεξῆς τρόπος ἐνεργείας προτιμότερος, ὡς τελεσφορώτερος. Δὲν φανταζόμεθα, ὅτι πρωτάκουστα θὰ εἴπωμεν, ἀλλὰ φρονοῦμεν, ὅτι διόλου δὲν ζημιοῖ οὐδένα, ἐὰν δια-

τυπώσωμεν ἐν ταῖς στήλαις τοῦ παρόντος περισπουδάστου
θρησκευτικοῦ περιοδικοῦ, βασικὰς τινὰς σκέψεις καὶ διά-
γραμμα, οὐχὶ πρὸς ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν, ὅπερ, τό γε
νῦν, ἀδύνατον, ἀλλὰ **πρὸς θρησκευτικὴν συνεργασίαν**
τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν, ἐπὶ καθαρῶς καὶ ἀπολύτως
θρησκευτικῶν κοινῶν ζητημάτων, ὅπερ σὺν τῷ
χρόνῳ θὰ προλειάνη καὶ τὴν ἔνωσιν. Ἐν γενικωτάταις
γραμμαῖς διατυποῦμεν ἀμέσως τὸ ἡμέτερον τριμερὲς διά-
γραμμα.

Α'

Πρῶτον, μεταξύ τῶν τριῶν μεγάλων τμημάτων τοῦ
Χριστιανισμοῦ δεόν νὰ καταβάλληται πάντοτε πᾶσα πρόσ-
πάθεια, ἵνα σὺν τῷ χρόνῳ — διότι δυστυχῶς διὰ μιᾶς δὲν
κατορθοῦται τοῦτο — **ἐντελῶς παύσῃ** ἡ ἀμοιβαία με-
ταξὺ ἑτεροδόξων Χριστιανῶν ψυχρότης. Παραδεχόμεθα,
ὅτι τὸ ἄλλοτε ἐπικρατήσαν μισαλλόδοξον, ἔπαυσε νῦν κατὰ
μέγα μέρος, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἀναπνυχθῇ **καὶ ἡ φελέα**
μεταξὺ τῶν διαφόρων Ἐκκλησιῶν. Αἱ φιλικαὶ σχέσεις
δύνανται ν' ἀναπνυχθῶσι δι' ἀμοιβαίων κατὰ τὰς ἐπισή-
μους Χριστιανικὰς κοινὰς ἐορτὰς ἐπισκέψεων καὶ δι' ἀν-
ταλλαγῆς συγχαρητηρίων γραμμάτων. Τοῦτο εὐτυχῶς γί-
νεται ἤδη ἀπὸ τινῶν ἐτῶν καὶ συχνότερον ὁσημέραι. με-
ταξὺ Ἀγγλικανῶν, Παλαιοκαθολικῶν, Ἐπισκοπιανῶν καὶ
Ἐκκλησιῶν, φρονοῦμεν δέ, ὅτι ἔπρεπε καὶ θὰ ἠδύνατο
νῦν νὰ γείνη καὶ μεταξύ Καθολικῶν καὶ Ἐκκλησιῶν.
Ἐπισκεπτόμεθα, τὰς ἐπισήμους ἐορτὰς, τοὺς θρησκευτικοὺς
ἀργηγούς π. χ. τῶν Ἰσραηλιτῶν ἡμεῖς οἱ Χριστιανοί, καὶ
οἱ Ἰσραηλιταὶ προθύμως ἐπίσης μᾶς ἐπισκέπτοντο, χωρὶς
διὰ τούτου, οὔτε ἐκεῖνοι νὰ γείνωσι Χριστιανοί, οὔτε ἡμεῖς
Ἰσραηλιταί, ἀμφοτέρωθεν ὅμως ἀξιεπαίνως δεικνύεται,
μπράκτως, τὸ ἀνεξίθρησκον, διατί λοιπὸν νὰ μὴ ἐπισκε-

πτώμεθα ἀλλήλους Καθολικοὶ καὶ Ἐκκλησιῶν; Βεβαίως
καὶ τοῦτο σὺν τῷ χρόνῳ ἐλπίζομεν, ὅτι θὰ γείνη, ἀρκεῖ
ἐκατέρωθεν μία καλὴ θέλησις. Ὁ Σεβασμιώτατος ἀρχιε-
πίσκοπος Καντουαρίας, ἢ ὁ εὐλαβέστατος ἀρχιεπίσκοπος
Οὐψάλης, γράφουσιν, ἢ ἀπαντῶσι φιλοφρόνως καὶ χρι-
στιανοπρεπῶς εἰς συγχαρητηρίους καὶ εὐχετικὰς ἐπιστολάς
τῶν Ἐκκλησιῶν Πατριαρχῶν καὶ Ἀρχιεπισκόπων, μήπως
διὰ τῆς ἀλληλογραφίας ταύτης ἀρνοῦνται τὴν ἑαυτῶν Ἐκ-
κλησιαστικὴν πίστιν καὶ γίνονται Ἐκκλησιῶν; Οὐχὶ βε-
βαίως. Καταδεικνύεται ὅμως οὕτως ἀμφοτέρωθεν ἐμπρά-
κτως, ὅτι ἔπαυσε ἐντελῶς τὸ μισαλλόδοξον καὶ ἤρξατο
νὰ προτανεύῃ μεταξύ ἑτεροδόξων Ἐκκλησιῶν φιλία καὶ
ἀγάπη, ὄντως χριστιανική. Καὶ ἐν Γερμανίᾳ, Γαλλίᾳ καὶ
Ἀγγλίᾳ, ὅτε πρὸ 30 ἐτῶν ἐσπουδάζομεν, καὶ ἐν τῇ Θεο-
λογικῇ ἡμῶν Σχολῇ τῆς Χάλκης, ὅτε ὡς καθηγητῆς ἔπειτα
νομικῶν καὶ θεολογικῶν μαθημάτων ἐπὶ πενταετίαν ἐδι-
δάσκομεν, πολλάκις ἔκτοτε, μέχρι τοῦ νῦν, παρὰ συναδέλ-
φων καὶ ἄλλων ἐπιστημόνων κληρικῶν καὶ λαϊκῶν ἀξιο-
σεβάστων, ὁμοδόξων καὶ ἑτεροδόξων, ἠκούσαμεν νὰ ἐκ-
φράζωσι δικαίαν λύπην διὰ τὴν ὑπάρχουσαν ψυχρότητα
καὶ μὴ φιλικὴν ἐπικοινωνίαν μεταξύ ἑτεροδόξων Χριστια-
νικῶν Ἐκκλησιῶν. Εὐτυχῶς ἡ ψυχρότης αὕτη νῦν καὶ
μεταξὺ ἀλλοθρήσκων ὁσημέραι τείνει νὰ ἐκλίπῃ. Ἄλλοτε
π. χ. δὲν θὰ ἠνείχετο πιστὸς Καθολικὸς Χριστιανὸς νὰ
ἔχη σχέσεις μετὰ τῶν Ἰσραηλιτῶν, ἴσως δὲ καὶ Ἐκκλησιῶν
καὶ Διαμαρτυρόμενος. Σήμερον ὅμως δυνάμεθα νὰ
ἔχωμεν καὶ ἔχομεν ὡς συνάνθρωποι ἐπισήμους κοινωνικὰς
σχέσεις ἀμοιβαίας πρὸς πάντας, ὅπερ βεβαίως θεωρεῖται
στοιχειῶδες κοινωνικῆς καλῆς συμπεριφορᾶς καθήκον, συμ-
φωνότατον δὲ καὶ πρὸς τὸ Ἱερὸν ἡμῶν Εὐαγγέλιον,
ὅπερ ἐπιτάσσει τὴν πρὸς ὅλον τὸν κόσμον ἀγάπην. Ἄλλο
αἴσθημα καὶ ἄλλο γνώμη καὶ ἀντίληψις, ἕτερον φιλία
κοινωνικὴ καὶ ἄλλο βεβαίως θρησκευτικὴ πεποίθησις.

Ἡ ἀξιεπαίνως δ' αὕτη ὄντως κοινωνικὴ σχέσις καὶ φι-
λία, διατί νὰ μὴ καλλιερῆται ἐπισήμως, ἔστω καὶ βαθ-
μηδόν, μεταξύ **πασῶν** τῶν ἀλλοδόξων Ἐκκλησιῶν; Δὲν
θὰ εἶχε τις τὴν ἀπαίτησιν ἀμέσως ὁ Πάπας τῆς Ρώμης
νὰ ἔγραφε συγχαρητήριοι ἐπὶ τῷ Πάσχα ἐπιστολὴν πρὸς
τὸν Ὁρθόδοξον π. χ. Πατριάρχην Ἀλεξανδρείας ἢ Ἀν-
τιοχείας. Καὶ τοῦτο θὰ γείνη βραδύτερον, ἐλπίζομεν. Ἀλλὰ
νῦν, ὅπως ἐνιαχοῦ, ἀξιεπαίνως ἀνταλλάσσουσι πολλοὶ Κα-
θολικοὶ ἱερεῖς εὐγενέστατοι καὶ λίαν μεμορφωμένοι, ἐπι-
σκέψεις ἰδιωτικὰς μετὰ κληρικῶν Ὁρθοδόξων, ὡσαύτως
θὰ ἦτο δυνατόν καὶ ἐπισήμως Καθολικοὶ Ἡγούμενοι, ἢ
Ἐπίσκοποι ἐπὶ τῇ ἑορτῇ λ. χ. τῶν Χριστουγέννων καὶ
τοῦ Πάσχα, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δηλαδὴ μεγάλων, κοινῶν καὶ
χαρμωσύνων δι' ὅλους τοὺς Χριστιανοὺς ἑορτῶν, ν' ἀνταλ-
λάσσωσι προφορικῶς ἢ καὶ γραπτῶς εὐχὰς καὶ συγχαρη-
τήρια. Αἱ τοιαῦται ἀμοιβαῖαι ἐνδείξεις, κοινωνικῆς σχέ-
σεως καὶ φιλίας, εἴτε προφορικῶς εἴτε γραπτῶς ἀξιεπαί-
νωσ ἐν τῇ ἐποχῇ ἡμῶν γιγνόμεναι πρὸς πάντα ἄνθρωπον,
πολλῶ μᾶλλον δὲν ἐπιβάλλονται ἄρα γε πρὸς ἀλλοδόξους
μέν, ὁμοιόησκους δέ, καὶ στηριζομένους ἅπαντας ἐπὶ τῆς
εἰς Χριστὸν πίστεως καὶ ἀγάπης; Τοῦτο γίνεσθαι, ὡς ἐλέ-
χθη, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, μεταξύ ὄλων τῶν Χρι-
στιανικῶν Ἐκκλησιῶν, πλήν, δυστυχῶς, τῆς ἐπισήμου Ἐκ-
κλησίας τῆς Ρώμης. Ἀλλ' ἐλπίζομεν καὶ πεποίθαμεν — μά-
λιστα, λέγομεν, πεποίθαμεν — ὅτι τοῦτο σὺν τῷ χρόνῳ,
οὐ μακρῶ, θὰ γείνη καὶ ὑπὸ τῶν ἐπισήμων ἀντιπροσώ-
πων καὶ τῆς Ἐκκλησίας ταύτης, ἥτις ἀναντιρρήτως δια-
κρίνεται διὰ τὴν ἀξιάγαστον ὀργάνωσιν καὶ τὴν εὐρυτάτην
καὶ ποικίλην μόρφωσιν καὶ τὴν εὐγένειαν τῶν κληρικῶν
αὐτῆς. Κληρικοὶ δὲ Καθολικοί, τόσον μεγάλης μορφώσεως,
θὰ κατανοήσωσιν ἀφεύκτως, ὅτι εἶναι καιρὸς πλέον, νὰ
μὴ ἐπιμένωσι, πάντας τοὺς ἄλλους Χριστιανοὺς νὰ κάμωσι
Καθολικοὺς, ὅπερ ἐντελῶς, νῦν μάλιστα, ἀδύνατον, ἀλλὰ

θὰ θελήσωσιν ἀξιεπαίνως καὶ χριστομιμήτως τοὺς ἑτερο-
δόξους νὰ μὴ ἀποφεύγωσιν, ἀλλὰ νὰ σχετίζονται φιλικῶς
καὶ κάλλιον ἐκ τοῦ πλησίον νὰ γνωρίζωσιν, ὅποτε νὰ εἶ-
ναι βέβαιοι, ὅτι περισσότερο θὰ ἐκτιμηθῶσι καὶ θὰ ἀγα-
πηθῶσι ὑπ' αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ οἱ ἴδιοι θὰ ἐκτιμήσωσι καὶ
θὰ ἀγαπήσωσιν αὐτοὺς πρὸς κοινὴν πάντων ὠφέλειαν.

B'

Πλὴν τῶν ἀμοιβαίων τούτων σχέσεων, δικαίως δύνα-
ται νὰ θεωρηθῇ, ὡς μέσον φιλίας μεταξύ πασῶν τῶν
Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν, ὅπως παύσῃ πλέον πᾶσα θρη-
σκευτικὴ προπαγάνδα Καθολικῶν ἢ Διαμαρτυρομένων με-
ταξὺ ὀρθοδόξων. Καὶ εἰς τὸ δεύτερον τοῦτο ζήτημα τῆς
Προπαγάνδας, ὅπερ, δυστυχῶς, ἐξακολουθεῖ καὶ ψυχραίνει
τὰς μεταξὺ Ἐκκλησιῶν σχέσεις, ἢ Ἀγγλικανικῆ Ἐκκλησία
καὶ ἐν γένει οἱ Διαμαρτυρόμενοι, ἀξιεπαίνως ἀπὸ τινῶν
ἐτῶν ἐπισήμους ἀποφάσεις περὶ παύσεως αὐτῆς ἔλαβον
εἰς διάφορα θρησκευτικὰ συνέδρια καὶ πιστεύομεν, ὅτι
ἐντελῶς θὰ ἐκλίπη ἢ ἀμέσως ἢ ἐμμέσως γιγνομένη πρὸς
Ὁρθοδόξους πᾶσα Προτεσταντικὴ Προπαγάνδα. Ἐὰν ἄλ-
λοτε ἢ Καθολικῆ ἢ ἢ Προτεσταντικῆ Προπαγάνδα μεταξύ
Ὁρθοδόξων, εἶχε προσηλυτίσῃ ὀλίγους, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖ-
στον ἀμαθεῖς ἢ κερδαλεόφρονας, ἀνέπτυσσεν ὅμως, ὡς
γνωστόν, θρησκευτικὰς ἔριδας, ἐπιζημίους διὰ τὸ γόητρον
τῆς Χριστιανικῆς πίστεως, καὶ ἐπέφερε ψυχρότητα τῆς με-
γάλης πλειονότητος τῶν μὴ προσηλυτιζομένων καὶ οὕτω
τὸ κακὸν ἐγένετο μεγαλείτερον τοῦ ὑποτιθεμένου ἀγαθοῦ,
διοτι ὑπετίθετο ὡς ἀγαθὸν ἢ ἀπὸ τῆς θρησκευτικῆς δῆθεν
πλάνης ἐπιστροφῆ εἰς τὴν θρησκευτικὴν ἀλήθειαν τῆς
Καθολικῆς ἢ Προτεσταντικῆς Προπαγάνδας. Ἄλλοτε, ὡς
γνωστόν, ἡμεῖς οἱ Ὁρθόδοξοι ἐθεωροῦμεθα ὑφ' ὄλων σχε-

δὸν τῶν Προτεσταντῶν, ἅτε δὴ προσκυνοῦντες τὰς εἰκόνας, ὡς τέλειοι εἰδωλολάτραι καὶ διὰ τῆς Προπογάνδας προσεπάθουν ν' ἀπαλλάξωσιν ἡμᾶς τῆς εἰδωλολατρείας!! Ὅταν ὅμως διὰ τῶν ἀμοιβαίων σχέσεων εἰς ἐπίσημα θρησκευτικὰ συνέδρια καὶ ἀνεπισήμους θρησκευτικὰς διαλέξεις, ἐνόησαν, ὅτι ἄλλο τιμὴ καὶ προσκύνησις καὶ ἄλλο λατρεία τῆς εἰκόνας, σήμερον ὁ νομίζων τὸν Ὁρθόδοξον ὡς εἰδωλολάτρη, θεωρεῖται ὑπὸ τῶν ἰδίων Προτεσταντῶν, ὅτι ἐντελῶς πλανᾶται καὶ δὲν λέγει ὀρθὴν γνώμην. Δυστυχῶς ὅμως ἡ Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία ἐξακολουθεῖ εἰς τινὰ μέρη τὴν Προπαγάνδα μεταξὺ τῶν Ὁρθοδόξων. Ἐὰν ὅμως, ὡς πιστεύομεν, ἀρχίσωσι φιλικαὶ σχέσεις ἐπίσης μεταξὺ Ὁρθοδόξων καὶ Καθολικῶν, δὲν ἔχομεν τὴν ἐλαχίστην ἀμφιβολίαν, ὅτι καὶ ἡ Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία, μεθ' ἧς ἔκπαλαι ἐπὶ αἰῶνας μέχρι τοῦ 1054 ὁμοφρονοῦντες, ὑπὲρ τῆς Πίστεως καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ συνεργαζόμεθα, δὲν θὰ θέλῃ ἐφεξῆς διὰ τῆς Προπαγάνδας νὰ ἐπαυξάνῃ τὸ μεταξὺ ἡμῶν ἐπιζήμιον θρησκευτικὸν χάσμα, ἀλλὰ θὰ ἐνατενίσῃ μετ' ἀληθοῦς ἀγάπης φιλοστόργου ἀδελφῆς πρὸς ὁμομήτριον καὶ ὁμοπάτριον ἀδελφὴν ἀρχαίαν Ἐκκλησίαν, συνεργασθεῖσαν ἐν τῷ ἀμπελῶνι τοῦ Κυρίου μετ' αὐταπαρνήσεως ἐπὶ δέκα περίπου αἰῶνας ἐναντίον Ἀρειῶν, Μονοφυσιτῶν, Εἰκονομάχων καὶ τῶν ἄλλων ποικίλων ἀρχαίων χριστιανικῶν αἱρέσεων καὶ σχισμάτων.

Κατὰ ταῦτα αἱ ἀμοιβαῖαι σχέσεις καὶ ἡ κοινωνικὴ φιλία μεταξὺ ὅλων τῶν Χριστιανῶν καὶ ἡ παῦσις πάσης θρησκευτικῆς Προπαγάνδας Καθολικῆς ἢ Προτεσταντικῆς μεταξὺ τῶν Ὁρθοδόξων, ἅτινα ἀμφοτέρω καὶ ἄλλοτε ἐλέχθησαν, θὰ φέρωσιν ἄρα γε τὴν θρησκευτικὴν ἔνωσιν τῶν Χριστιανῶν; Κατὰ τὴν σχετικὴν πείραν τῶν αἰῶνων οὐχὶ πλέον ἐτῶν, ἢ πλήρης δογματικὴ, τελετουργικὴ καὶ διοικητικὴ χριστιανικὴ ἔνωσις δὲν ἐγένετο, οὔτε εἶναι νῦν δυνατὴ, καίτοι ἦτο καὶ εἶναι ἐπιθυμητή. Ἀντὶ ἀνεφίκτου

ἀποπείρας πρὸς ἔνωσιν, γίνονται σήμερον ἀξιεπαίνως θρησκευτικὰ συνέδρια ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν Ἀμερικῇ, **παγχοριστιανικὰ μὲν λεγόμενα**, ἀλλὰ κυρίως μεταξὺ τῶν Ἀγγλικανῶν, Διαμαρτυρομένων, Παλαιοκαθολικῶν καὶ ὀλιγαριθμῶν ἀντιπροσώπων Ὁρθοδόξων, ἀπουσιαζόντων ἐντελῶς ἀντιπροσώπων τοῦ μεγαλειτέρου τμήματος τοῦ Χριστιανισμοῦ, τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης. Εἰς τὰ συνέδρια ταῦτα, ὡς γνωστόν, γίνονται συζητήσεις ἀνεξίθρησκοι καὶ ἀναπτύσσονται διάφορα θέματα θρησκευτικά. κατὰ τὰς ἰδίας δοξασίας τοῦ ἀναπτύσσοντος θεολόγου, χωρὶς νὰ προσβάλληται ἀμέσως ἢ σχετικὴ ἑτεροδόξος χριστιανικὴ διδασκαλία. Τοῦτο προλείπει τὴν ἀμοιβαίαν ἀνοχὴν πάσης ἑτεροδιδασκαλίας, ἀλλὰ δὲν ἀντιπροσωπεύονται καὶ Καθολικοί, οἱ ὅποιοι δὲν θ' ἀνεχθῶσιν, οὔτε ἀνέχονται ν' ἀκούωσιν ἀναπτύξεις θέματος θεολογικοῦ περὶ μυστηρίων π. χ. μὴ συμφώνου κατὰ πάντα πρὸς τὴν σχετικὴν διδασκαλίαν τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐπομένως δὲν εἶναι κυρίως **παγχοριστιανικὰ** συνέδρια, ὡς γενικῶς αὐτοκαλοῦνται. Πρέπει λοιπὸν νὰ ἐπιδιωχθῇ ἀνευδότης καὶ ἀξιεπαίνως παντὶ σθένει, πραγματικὴ **παγχοριστιανικὴ συνεργασία** μετ' ἀγάπης, συμφωνοῦσα πρὸς τὴν θεμελιώδη διδασκαλίαν τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, τὸν ὅποιον πᾶσαι ἀνεξαιρέτως αἱ Χριστιανικαὶ Ἐκκλησίαι, ὡς θεῖον ἰδρυτὴν καὶ θεμελιωτὴν αὐτῶν ἀναντιρρήτως θεωροῦσι. Κατὰ ταῦτα ἐπιβάλλεται καὶ Εὐαγγελικῶς καὶ κοινωνικῶς μία θρησκευτικὴ συνεργασία πασῶν τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν, μηδὲ ἀντιπροσώπων τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐξαιρουμένων ἐπὶ ἐδάφους **παγκοσμίου** πάντοτε δὲ θρησκευτικοῦ, τοῦτο δὲ θ' ἀποτελέσῃ τὸ τρίτον καὶ κυριώτερον μέρος τοῦ ἡμετέρου διαγράμματος, ἢ **θρησκευτικὴ δυνατὴ συνεργασία**, τῶν δύο ἄλλων ἀνωτέρω λεχθέντων μερῶν ἀποτελούντων τὸ προπαρασκευαστικὸν μέρος αὐτῆς.

Ἔως νῦν τὰ χριστιανικὰ ἡμῶν συνέδρια καὶ Σύνοδοι μετὰ τὸ 1054 ἀπέβλεπον καὶ συνεκροτοῦντο πρὸς ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν. Νῦν πάλιν διὰ τῆς ἀνοχῆς πάσης ἑτεροδιδασκαλίας, μὴ ἀνασκευαζομένης δημοσίᾳ, ἀποβλέπουσιν, ὡς διακηρύττεται ἀξιεπαίνως εἰς τὸν ἴδιον σκοπὸν τῆς ἐνώσεως. Ἀντὶ λοιπὸν νὰ λέγηται, ὅτι ὁ ἄμεσος σκοπὸς τῶν Συνόδων ἢ Συνεδρίων εἶναι ἡ ἔνωσις τῶν Ἐκκλησιῶν, ἀντὶ, τό γε νῦν, νὰ συζητῶνται καὶ ἀναπτύσσονται τὰ μέσα τῆς ἐνώσεως αὐτῶν ἐν τοῖς δόγμασι καὶ τοῖς μυστηρίοις, ἅπερ νῦν ἀνεπίτευκτα, δὲν θὰ ἦτο ἄρα γε σκοπιμώτερον νὰ συγκροτῶνται θρησκευτικὰ συνέδρια ἐξ ἀντιπροσώπων πρὸς θρησκευτικὴν ἀπλῶς συνεργασίαν περὶ θεμάτων παγκοίνων Χριστιανικῶν; Ἡ θρησκευτικὰ δηλαδὴ συνεργασία δεόν νὰ γίνηται εἰς ἐπίσημα Χριστιανικὰ Συνέδρια, συγκροτούμενα ἐξ ἀντιπροσώπων ἐπισήμων τῶν διαφόρων Ἐκκλησιῶν, ἐπὶ τῇ βάτει θρησκευτικῆς διδασκαλίας, ὑπὸ πασῶν ἀνεξαιρέτως τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν **παραδεκτῆς** ὑφ' ὅλων, **οὐχὶ ἀνεκτῆς** ἑτεροδόξου, ἀλλ' ὡς παγχριστιανικῆς διδασκαλίας καὶ θεμελιώδους θεωρουμένους καὶ ὑποστηριζομένης ὑφ' ὅλων. Τοιαύτη διδασκαλία θρησκευτικὴ, ἡ ὁποία εἰς τὴν παρούσαν πρὸ πάντων ἐποχὴν εἶναι καὶ ἀπαραίτητος, ὡς τὰ μάλιστα κοινωφελὴς καὶ εἰς τὴν ὁποίαν οἱ Χριστιανοὶ ὅλων τῶν δογμάτων εἶνε συμφωνότατοι καὶ εὐχαρίστως θὰ παράδεχθῶσιν ὅλοι, ὡς ἰδίαν ἐπίσης εἶνε π. χ. 1^{ον}) ἢ περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ, 2^{ον}) ἢ περὶ ὑπάρξεως ἀθανάτου ψυχῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, 3^{ον}) ἢ περὶ Θεότητος τοῦ Χριστοῦ, 4^{ον}) ἢ περὶ ἠθικῆς ἀνυψώσεως τῆς κοινωνίας καὶ ἄλλαι παραπλήσιαί πάγκοινοὶ θρησκευτικαὶ διδασκαλίας καὶ εἰς πᾶσαν κοινωνίαν ἀνθρώπινην ὠφελιμώταται. Ἐκτὸς λοιπὸν τῶν εὐχῶν ὑπὲρ ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν, ἐκτὸς τῶν πρὸς

τοῦτο ἐνθέρμων καὶ εὐφραδῶν λόγων, τῶν ἀξιεπαίνως ἐκφωνουμένων εἰς τὰ διάφορα Χριστιανικὰ συνέδρια, δὲν θὰ ἦτο ἄρα γε δυνατόν νὰ γίνωνται, **ὄντως παγχριστιανικὰ** συνέδρια, οὐδὲ τῶν Καθολικῶν ἀπουσιαζόντων ἐξ αὐτῶν καὶ ὄντως παγχριστιανικά. Ἐπιτροπαί, αἱ ὁποῖαι ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω καὶ ἄλλων παραπλησίων τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ ἠθικῆς θεμελιωδῶν θεμάτων νὰ προκηρύττωσι παγκοίνους διαγωνισμοὺς πρὸς ἔκδοσιν βιβλίων ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω θεμάτων καὶ ν' ἀνταλλάσσωσι μετ' ἀγάπης σκέψεις, τίνι τρόπῳ νὰ ἐμπεδωθῶσιν εἰς τὰ ἀνωτέρω θεμελιωδέστατα θρησκευτικὰ θέματα οἱ Χριστιανοὶ ὅλοι, συμφώνως πάντοτε πρὸς τὴν ραγδαίως ἐξελισσομένην πρόοδον τῆς ἐπιστήμης καὶ ἐν γένει τῆς ἀνθρωπότητος; Δὲν δύναται βεβαίως οὐδεμία Ἐκκλησία ν' ἀρνηθῇ, ὅτι μετὰ τῶν μελῶν αὐτῆς, ὑπάρχουσιν ἱκανοί, λόγοι καὶ μή, ἐπιστήμονες, Χριστιανοὶ μὲν λεγόμενοι ὀνόματι, ἔνεκα δὲ διαφόρων λόγων, μορφώσεως λ. χ. ιδιορρυθμίου, ἀνατροφῆς καὶ συναναστροφῆς ὑλοφρονούσης, ἔνεκα διαφορῶν ἀπροόπτων καὶ ἀνεπανορθῶτων ἀτυχημάτων, θανάτου τέκνων κλπ. διστάζοντες καὶ ἀμφιβάλλοντες περὶ αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ! Τί θὰ ὠφελήσῃ λοιπὸν ἡ συζήτησις μετὰ τῶν Χριστιανῶν διαφόρων δογμάτων, εἰάν ἐν Χριστιανικῷ τινι συνεδρίῳ ἢ Συνόδῳ, ὡς ἐγένετο ἐν ἄλλοις χρόνοις, καταγινώμεθα νὰ συζητῶμεν καὶ νῦν π. χ. περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, τοῦ πασιγνώστου **Filioque**, ἀφοῦ περὶ αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ σήμερον παρὰ πολλοῖς Χριστιανοῖς Καθολικοῖς, Διαμαρτυρομένοις καὶ Ὀρθόδοξοις, ἐγείρεται ἐσωτερικὴ ἀμφιβολία καὶ ἄρνησις, ἐξωτερικευομένη μάλιστα ἐνίοτε δι' ἀναλόγων ἀμέσων ἢ ἐμμέσων λόγων, συγγραφῶν καὶ πράξεων; Ἄλλοτε, ὡς γνωστόν, μέγα ἦτο τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ κοινῶν περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ ἄλλων παραπλησίων

χριστιανικῶν δογμάτων, σήμερον ὁμως περὶ τούτων μὲν θὰ εἶνε ἴσως ὀλίγιστον, περὶ τοῦ θεμελιωδεστάτου ὁμως δόγματος τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, περὶ τῆς θειότητος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, περὶ τῆς ὑπάρξεως ἀθανάτου ψυχῆς καὶ ἄλλων παραπλησίων **παγκοίνων** θρησκευτικῶν διδασκαλιῶν πίστεως καὶ ἠθικῆς, θὰ εἶνε βεβαίως πολλῶ μεγαλείτερον τὸ ἐνδιαφέρον λογίων καὶ ἐν γένει τοῦ λαοῦ, ὁπότε δὲν θὰ ἔχωμεν ἄρα γε κοινωφελέστερα καὶ τὰ ἀποτελέσματα; Τί θὰ ὠφελήσῃ τὴν ἠθικὴν τοῦ χριστιανοῦ, ἐὰν παραδέχεται π. χ. ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἢ μόνον ἐκ τοῦ Πατρὸς; Θὰ ἔχη ἄρα γε ἐπίδρασιν ἐλαχίστην ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ βίου αὐτοῦ; Τόμοι ὀλόκληροι, ὡς πασίγνωστον, ἐπὶ αἰῶνας ἐγράφοντο διὰ τὸ δογματικὸν τοῦτο ζήτημα, ὅπερ εἶνε, ἐπὶ τέλους, καθαρῶς ἐρμηνευτικὸν τῶν διαφορῶν ρητῶν τοῦ Εὐαγγελίου ζήτημα, ἡμῶν τῶν Ὁρθοδόξων ὑποστηριζόντων καὶ ιστορικῶς τὴν ὀρθότητα τῆς γνώμης ἡμῶν, καὶ ὁμως μὴ πειθόντων τοὺς τὴν ἀντίθετον γνώμην ὑποστηρίζοντας Καθολικοὺς ἀδελφοὺς ἡμῶν, οὔτε πειθομένων ὑπ' ἐκείνων; Πάντη ὁμως διάφορον εἶνε τὸ δόγμα περὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς Θεανθρώπου, κατὰ τὸ ὅποιον ὁ ἰδρυτῆς καὶ θεμελιωτῆς τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας δὲν εἶνε ἀπλοῦς φιλόσοφος, δυνάμενος νὰ περιπέσῃ ὡς ἄνθρωπος καὶ εἰς πλάνην, ὡς οἱ μεγάλοι ἀρχαῖοι φιλόσοφοι Σωκράτης, Πλάτων καὶ Ἀριστοτέλης, οὐδόλως ἀλάθητοι θεωρηθέντες καὶ θεωρούμενοι. Τὸ δόγμα τοῦ Θεανθρώπου ἔχει εὐνόητον μεγάλην σημασίαν καὶ ἠθικὴν ὠφέλειαν. Ἄλλὰ πόσοι λόγοι Χριστιανοὶ ἡμῶν πάσης ἐπιστήμης, προσπαθοῦσι νὰ συμβιβάσωσιν ἐν τῇ διανοίᾳ, τὸ κατ' ἀρχὰς ἀσυμβίβαστον ἐντελῶς φαινόμενον, αὐτὸς ὁ Θεὸς νὰ κατέλθῃ ἐκ τῶν οὐρανῶν, γεννηθῆς ὡς ἄνθρωπος, διὰ νὰ διδάξῃ ὑψηλότεραν ἠθικὴν εἰς τὸν ἄνθρωπον; Καὶ τοιαῦτα μὲν διανοοῦνται ἴσως οἱ εὐσεβοφρονοῦντες λόγοι, δὲν ὑπάρχου-

σιν ὁμως καὶ ἄλλοι Χριστιανοὶ παντὸς δόγματος, οἱ ὅποιοι ἔνεκα ὑλοφρονούσης μορφώσεως, παιδείσεως, ἀναγνώσεως ἢ ἀκοῆς ὑλιστῶν, ἀρνοῦνται ἐντελῶς τὸ Θεάνθρωπον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ παραδέχονται αὐτόν, ὡς ἠθικώκατον καὶ φιλοσοφικώτατον, ἀπλοῦν ὁμως ἄνθρωπον; Ἐν τοιαύτῃ κοινωνικῇ χριστιανικῇ καταστάσει, δὲν ἐπιβάλλεται ἄρα γε εἰς πάντα μὲν θεολογοῦντα, πρὸ πάντων δὲ εἰς τὰ θρησκευτικὰ χριστιανικὰ συνέδρια, ν' ἀποδείξωσι διὰ τῶν ἔργων καὶ τῆς διδασκαλίας, διὰ τῶν παθημάτων καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ διὰ τῆς ἄχρι τοῦδε ἱστορίας τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, ὅτι ὁ θεμελιωτῆς αὐτῆς, ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ἦτο ὄντως Θεὸς καὶ ἄνθρωπος; Περιοριζόμεθα εἰς τὰ δύο ταῦτα, κοινὰ καὶ ἀποδεκτὰ ὑφ' ὅλων τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν θεμελιώδη δόγματα, ἀπαραίτητα δ' ἐν τῇ ἐποχῇ ἡμῶν πρὸς σύσκεψιν κοινὴν καὶ θρησκευτικὴν συνεργασίαν. Ταῦτα δὲ καὶ ἄλλαι παραπλήσια κοινὰ θρησκευτικὰ διδασκαλία πίστεως, καὶ ἠθικῆς πασῶν τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν, ἀπὸ κοινοῦ ἐν πράγματι παγχριστιανικοῖς συνεδρίοις καὶ Ἐπιτροπαῖς, γιγνόμεναι ἀντικείμενον παγκοίνου συσκέψεως καὶ ἐν ἀγάπῃ θρησκευτικῆς συνεργασίας, δὲν θὰ προλειάνωσιν ἄρα γε πᾶσαν ἄλλην κοινωφελῆ θρησκευτικὴν συνεργασίαν πασῶν τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν; Δὲν ἀγνοοῦμεν, ὅτι πρῶτανεύει μεταξὺ τῶν διαφορῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν πλήν, τό γε νῦν, τῆς Ρωμαϊκῆς, ἐν πνεύματι ἀγάπης θρησκευτικὴ συνεργασία χριστιανική. Ἄλλὰ φρονοῦμεν, ὅτι ἐκ τῶν πρωτίστων χριστιανικῶν καθηκόντων τῶν τοιούτων ἀξιεπαίνων θρησκευτικῶν συσκέψεων, δέον νὰ εἶναι πάντοτε καὶ ἡ συνεργασία τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, ἐπιδιωκομένη παντὶ σθένει καὶ πρὸ πάντων ἐν προοράματι δυναμένῳ νὰ γείνη θᾶπτον ἢ βράδιον ἀποδεκτὸν καὶ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἐκείνης. Εὐτυχῶς ἢ πρὸς τοῦτο ἀπαρχὴ ἤδη ἐγένετο ἐν τῷ ἡμερολογιακῷ ζητήματι, ἐγένετο πρώτη

παγχριστιανική συνεργασία, ἐν τῷ τῆς Ρώμης σχετικῷ ἐπισημονικῷ συνεδρίῳ, εἰς τὸ ὁποῖον ἀντεπροσωπεύοντο ἐπισήμως ἡ Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία, ἡ Ἀγγλικανικὴ καὶ ἡ ἡμετέρα Ὁρθόδοξος διὰ τοῦ διεθνοῦς ὑπολήψεως ἀπολαύοντος Ἀστρονόμου κ. Δ. Αἰγινήτου. Τοῦτο ἐπιτραπήτω νὰ θεωρήσωμεν ἐν τῇ ἐποχῇ ἡμῶν, ὡς πρῶτον αἴσιον βῆμα ἀξιαγάστου παγχριστιανικῆς συνεργασίας καὶ νὰ ἐλπίζωμεν καὶ νὰ πιστεύωμεν, ὅτι θὰ ἐπακολουθήσῃ ἐν πρώτῃ εὐκαιρίᾳ καὶ ἄλλη θρησκευτικὴ συνεργασία ἐπὶ χριστιανικῶν δογμάτων καὶ θρησκευτικῶν διδασκαλιῶν κοινῶν καὶ κοινωφελῶν, εἰς ἃς οὐδεμία μεταξὺ πασῶν τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν, οὐδὲ ἡ ἐλαχίστη διαφωνία ὑφίσταται. Δὲν ἀγνοοῦμεν ἐπίσης, ὅτι ἐν τοῖς ἕως νῦν παγχριστιανικοῖς λεγομένοις, πλὴν ἀντιπροσώπων Καθολικῶν, συνεδρίοις, ὄντως ἀξιεπαίνοις, συζητοῦνται καὶ ἀναπτύσσονται διάφορα δόγματα καὶ θρησκευτικαὶ διδασκαλίαι μετ' ἀξιοθαυμάστου σεβασμοῦ τῶν διαφόρων θρησκευτικῶν δοξασιῶν καὶ ἑτεροδιδασκαλιῶν. Βεβαίως κάλλιστον τοῦτο, ἀλλὰ δὲν θὰ ἦτο ἄρα γε προτιμότερον, τελεσφορώτερον πρὸς κοινὴν ἀγάπην καὶ σκοπιμότερον, ν' ἀρχίσῃ τὸ ἔργον τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ ὑπερθουμασίου οἰκοδομήματος τῆς ἐνώσεως πασῶν τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν οὐχὶ ἀπὸ συζητήσεως περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δωματίων καὶ παραθύρων, ἀλλὰ ἀπὸ τῆς στερεώσεως θεμελίων ἀρραγῶν καὶ στερεῶν τοῦ μεγάλου χριστιανικοῦ οἰκοδομήματος; Τοιαῦτα δὲ εἶναι ἀναντιρρήτως τὰ κοινὰ καὶ κοινωφελῆ διδάγματα καὶ δόγματα τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ ἠθικῆς καὶ διὰ τὰ ὁποῖα ἰκανὴ πολυετῆς παγχριστιανικὴ θρησκευτικὴ συνεργασία ἀπαιτεῖται. Ἀφοῦ δὲ τεθῶσι τὰ ἀρραγῆ ταῦτα κοινὰ θεμέλια, τότε ἡ περαιτέρω παγχριστιανικὴ, θρησκευτικὴ πάντοτε, συνεργασία εὐκολωτέρα καὶ εὐαρεστοτέρα θ' ἀποβαίῃ διὰ τὴν μετὰ ταῦτα διαρρῦθμισιν τοῦ παγχριστιανικοῦ κτιρίου εἰς διάφορα δωμάτια καὶ παράθυρα καὶ

διὰ τὸ εἶδος τῆς στέγης αὐτοῦ, ἔνθα καὶ ἂν ὑπάρξῃ καὶ διαφορὰ ἀντιλήψεων καὶ γνωμῶν περὶ τινὰ θρησκευτικὴν διδασκαλίαν, πάντοτε μετ' ἀγάπης, κερτημένης ἤδη, θρησκευτικῆς ἀδελφικῆς συνεργασίας, ἀξιαγάστως θὰ κρίνεται.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ἐκάστη ἐπὶ μέρος Ἐκκλησία ὀφείλει νὰ ἐργάζεται καὶ ἐργάζεται εἰς τὸ νὰ διδάσκῃ τοὺς ἑαυτῆς Χριστιανούς περὶ ὑπάξεως Θεοῦ, περὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς Θεοῦ Σωτῆρος, περὶ ἀθανασίας ψυχῆς, περὶ μελλούσης ζωῆς καὶ ἄλλων παραπλησίων θεμελιωδῶν χριστιανικῶν διδασκαλιῶν. Ἀλλὰ ἐπιτραπήτω νὰ φρονῶμεν, ὅτι ἡ ἀπὸ κοινῆς πασῶν τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν μέριμνα περὶ τῶν θεμελιωδῶν τούτων θρησκευτικῶν διδασκαλιῶν, θὰ προσδώσῃ ἀφεύκτως μείζον μὲν κῦρος εἰς ταύτας, θὰ φέρῃ δὲ ἕναρξιν θρησκευτικῆς συνεργασίας πασῶν τῶν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησιῶν, ἀνευ ἐλαχίστης διαφωνίας καὶ διαφορᾶς ἀμοιβαίας, θὰ ὀλιγοστεύῃ καὶ θὰ ἐξαλείψῃ σὺν τῷ χρόνῳ πᾶσαν μεταξὺ Ἐκκλησιῶν ψυχρότητα διὰ τῆς ἀμοιβαίας ἐκ τοῦ πλησίον γνωριμίας καὶ συζητήσεως ἐπὶ κοινῆς, πάντοτε θρησκευτικῆς διδασκαλίας πίστεως καὶ ἠθικῆς, καθοριζομένης ἐν κοινῇ συνεννοήσει **ἐκ τῶν προτέρων** καὶ θὰ ἔχῃ ἀναντιρρήτως εὐεργετικὰ ἐπὶ τε τῆς κοινωνίας, τῆς οἰκογενείας καὶ τῶν ἀτόμων τὰ ἠθικὰ ἀποτελέσματα, τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης τῶν ἀνθρώπων, θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς, ἐπὶ πραγματικῇ ὠφελείᾳ πάντων ἐξασκουμένης. Θεμελιουμένης δὲ οὕτω, σὺν τῷ χρόνῳ, τῆς ἀμοιβαίας ἀγάπης μεταξὺ τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν, οὐδεμία πρόφασις, οὐδὲν κώλυμα θὰ ὑπάρχῃ πλέον, ἵνα παντοιοτρόπως ἐπεκτείνηται καὶ ἐξωτερικεύηται ἡ ἀγάπη αὕτη καὶ μεταξὺ τῶν μελῶν τῶν διαφόρων Ἐκκλησιῶν, ἐκλιπόντος ἐν αὐταῖς παντὸς ἴχνους πάσης θρησκευτικῆς Προπαγάνδας. Προχωροῦμεν ἔτι περισσότερον. Ὅταν ἡ

ἀγάπη θὰ ὑπάρξῃ μεταξὺ τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μελῶν ἐκάστης Ἐκκλησίας, τότε θὰ περιορισθῶσιν ἀφεύκτως καὶ θὰ ἐκλίπωσιν σὺν τῷ χρόνῳ ἐντελῶς αἱ ὀλέθριαι διαμάχαι, αἱ ἀμοιβαῖαι καταστρεπτικαὶ δι' ὅλους ὑπονομεύσεις καὶ αἱ θρησκευτικαὶ ἔριδες. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Θεός, ὁ ἀνατέλλων τὸν ἥλιον καὶ βρέχων εὐεργετικῶς ἐπὶ δικαίους καὶ ἁμαρτωλούς, θέλει πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας πάσης ἐλθεῖν, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ἕκαστος Χριστιανὸς Καθολικὸς ἢ διαμαρτυρόμενος ἢ Ὀρθόδοξος, ἀποβάλλει σὺν τῷ χρόνῳ ἄσαν ψυχρότητα ἀμοιβαίαν καὶ αἰσθανόμενος ἐν τῇ καρδίᾳ καὶ οὐχὶ ἐν τοῖς χεῖλεσι μόνον, τὴν πρὸς πάντα πλησίον ἀγάπην, θὰ ἐπεκτείνῃ, κατ' ἀπαραίτητον φυσικὸν καὶ ἠθικὸν νόμον, τὴν ἀγάπην αὐτοῦ πρὸς πάντα συνάνθρωπον, ὣν οὐχὶ μόνον ἐν λόγοις, ἀλλὰ καὶ ἐν ἔργοις καλοκάγαθος, μεταδοτικὸς καὶ εὐεργετικὸς τοῖς πᾶσι. Τότε εὐχερέστερον θὰ ἐφαρμόζονται καὶ αἱ θεμελιώδεις ἀρχαὶ πάσης ἀξιεπαίνου ἀνθρωπίνης κοινωνίας *nullum loedere, poneste vivere, suum cuique tribuere*, μηδένα δηλαδὴ νὰ θέλῃ τις νὰ βλάβῃ καὶ νὰ ἐνοχλῇ κατ' οἷονδήποτε τρόπον, τιμίως καὶ εὐεργετικῶς, τὸ κατὰ δύναμιν, νὰ θέλῃ νὰ ζῆ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ καὶ τρίτον εἰς ἕκαστον συνάνθρωπον τὸ ἑαυτοῦ δίκαιον καὶ δικαίωμα νὰ θέλῃ ν' ἀπονέμῃ, οὐχὶ ἐκ φόβου ἢ τιμωρίας τοῦ νόμου, ἀλλ' ἐξ ἀγάπης ἐγκαρδίου καὶ στερεᾶς καὶ ἀκλονήτου πρὸς πᾶσαν ἀρετὴν καὶ εἰς πᾶν δίκαιον, μετ' ἐντελοῦς ἀποτροπιασμοῦ πάσης κακίας, ὅπερ ἀναντιρρήτως εἶνε ἀπειράκις ὠραιότερον καὶ τοῖς πᾶσιν ἀνεξαίρετως συμφορώτερον καὶ ὠφελιμώτερον καὶ ὄντως ἀνθρωπινώτερον, ὡς ἐμπράκτως τοῖς πᾶσιν ἀνθρώποις ἐκδηλωτικὸν ἀδελφικῶν αἰσθημάτων. Ἴσως θὰ ὑποτεθῆ ὑπὸ τινων, ὅτι ὅλα ταῦτα βεβαίως εἶνε καλὰ καὶ ὠφέλιμα τοῖς πᾶσιν, ἀλλὰ δυστυχῶς εἶνε οὐτοπία καὶ φαντασιώδεις ἰδεολογίαι καὶ ὡς τοιαῦται ἀδύνατον νὰ

ἐφαρμοσθῶσι. Πόσα ὅμως καὶ φυσικὰ καὶ ἠθικὰ διδάγματα καὶ ἰδέαι καὶ γνῶμαι ἐθεωρήθησαν ἄλλοτε οὐτοπία καὶ φαντασιώδη, καὶ ὅμως, νῦν ἔχουσι πραγματοποιηθῆ ; ἢ περὶ τὸν ἥλιον π. χ. περιστροφή τῆς γῆς, ἢ ἀεροπλοῖα, τὰ ὑποβρύχια, τὰ τηλέφωνα, ὁ ἀσύρματος τηλέγραφος, ἢ παῦσις τῆς ἀνθρωποεμπορίας, ἢ μὴ σφαγὴ τῶν αἰχμαλώτων, ἢ νοσηλεία ἐν τῷ ἰδίῳ νοσοκομείῳ πληγωθέντων στρατιωτῶν φίλων καὶ πολεμίων κτλ., κτλ. ἐθεωροῦντο, ὡς γνωστόν, ἄλλοτε, πρὸ δεκάδων μόλις ἐτῶν τὰ πλείονα τῶν ἀνωτέρω, ὡς ἰδεολογία, οὐτοπία καὶ ὅλως ἀδύνατα καὶ φαντασιώδη. Σήμερον ὅμως θεωροῦνται πάγκοινοι ἰδέαι καὶ ὁ ἀντίθετα φρονῶν πρὸς πάσας τὰς ἀνωτέρω φυσικὰς καὶ ἠθικὰς ἀληθείας θεωρεῖται, δικαίως, ὡς μὴ μεμορφωμένος. Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ αἱ σήμερον θεωρούμεναι ὑπὸ τινων ὡς οὐτοπία καὶ ἀνεφάρμοστοι ἰδεολογία, αἱ ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσαι γνῶμαι θρησκευτικαί, ἀφεύκτως σὺν τῷ χρόνῳ θὰ ἐφαρμοσθῶσιν, ἀφοῦ οὐδὲν μὲν τὸ κακὸν καὶ ἐπιζήμιον οὐδενὶ περιέχουσι, τοῦναντίον δ' ἅπαν, θεωροῦνται καὶ εἶνε κάλλιστα καὶ κοινωφελέσταται. Πρὸς τὸν ὄντως ἀξιεπαίνον σκοπὸν καὶ ὄντως κοινωφελῆ σὺν τῷ χρόνῳ ἐφαρμογῆς καὶ πραγματοποιήσεως αὐτῶν, δεόν νὰ τείνωμεν πάντες, ἕκαστος τὸ κατὰ δύναμιν, πρὸ πάντων δὲ αἱ Ἐκκλησίαι καὶ οἱ ἰθύνοντες αὐτάς, ἵνα φέρωσι τὴν ἀγάπην πάντων πρὸς πάντας, ὅπερ ὑπ' οὐδενὸς μὲν δύναται ἀναντιρρήτως νὰ θεωρηθῆ ἀξιόμμεμπτον, ὑπὸ παντὸς δὲ εὖ φρονοῦντος, τὰ μάλιστα κοινωφελές καὶ ἀξιεπαίνον.

Ἐπὶ τοῦ παρόντος φρονοῦμεν, ὅτι ἀπαιτεῖται ἐνδελεχῆς προσπάθεια, οὐχὶ ἵνα διὰ μιᾶς ἐπιτύχωμεν τὴν παμπόθητον ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν, ὅπερ ἀδύνατον τό γε νῦν, ἀλλὰ ὅπως ἀρξῆται **ἡ θρησκευτικὴ συνεργασία** πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν ἀνεῦ τῆς ἐλαχίστης βλάβης ἢ προσβολῆς ἀμέσου ἢ ἐμμέσου πάσης ἑτεροδιδασκαλίας

ἄλλοδόξου. Ἡ θρησκευτικὴ αὕτη συνεργασία δέον νὰ γίνηται εἰς ὄντως παγχριστιανικὰ συνέδρια Καθολικῶν, Διαμαρτυρομένων καὶ Ὁρθοδόξων, συνεργαζομένων ὁμοφώνως καὶ οὐχὶ ἀνεκτικῶς, εἰς τὰ θεμελιώδη, κοινὰ καὶ κοινωφελῆ θρησκευτικὰ δόγματα καὶ χριστιανικὰς διδασκαλίας πίστεως καὶ ἀγάπης, διὰ τῆς ἀμοιβαίας ἐκ τοῦ πλησίον σχέσεως κοινωνικῆς καὶ φιλίας μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν, διὰ τῆς παύσεως πάσης θρησκευτικῆς ἐν ἡμῖν Προπαγάνδας καὶ διὰ τῆς ἐν τοῖς συνεδρίοις τούτοις, τοῖς ὄντως παγχριστιανικοῖς, ἐν θρησκευτικῇ ἀγάπῃ ἐρεῦνης καὶ ἀναπτύξεως, ἐπ' ἀγαθῶ πάντων τῶν κοινωφελῶν, κοινῶν θρησκευτικῶν θεμάτων, πίστεως καὶ ἀγάπης, τῶν ἐμφυτευόντων καὶ θεμελιούντων ἐν πάσῃ ἀνθρωπίνῃ καρδίᾳ τὴν ἀκράδαντον πίστιν εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὴν εἰλικρινῆ καὶ κοσμοσωτήριον ἀγάπην ἀπάντων πρὸς ἅπαντας ἐν γένει, τοὺς ἀνὰ τὴν ὑφήλιον οἰκοῦντας ἀδελφούς ἡμῶν, ἀνεξαρτήτως φυλῆς, δόγματος καὶ θρησκείας.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει, 2 Φεβρουαρίου 1928.

ΤΜΗΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΚΡΙΣΙΣ ΚΑΘΟΛΙΚΟΥ

ΔΗΜΟΣΙΕΥΘΕΙΣΑ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗΣ ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑΣ ΜΟΥ

ΓΝΩΜΑΙ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΙΕΡΑΡΧΟΥ

ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ

Καθολικοὶ καὶ ὀρθόδοξοι δὲν βλέπουσι μὲ τοὺς ἰδίους ὀφθαλμοὺς τὸ μέγα πρόβλημα τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἐὰν διὰ τοὺς πρώτους τοῦτο εἶναι τελεία ὑποταγὴ εἰς τὸν πάπαν, διὰ τοὺς δευτέρους δὲν πρόκειται παρὰ περὶ μιᾶς φιλίας μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἐὰν οἱ καθολικοὶ ἐξαίρωσι τὴν δογματικὴν συμφωνίαν ὡς πρώτιστον ὄρον, οἱ ὀρθόδοξοι καὶ πρὸ πάντων οἱ προτεστάνται, θὰ ἦσαν λίαν εὐχαριστημένοι, ἐὰν ἠδύναντο νὰ ἀπομακρύνωσι πᾶσαν θεωρητικὴν συζήτησιν. Ἐν ὀλίγοις ἐὰν ἡμεῖς καθολικοὶ ἀποβλέπομεν εἰς τὴν χριστιανικὴν ὁμοφροσύνην καὶ εἰς σταθερὰν θρησκευτικὴν εἰρήνην, οἱ κεχωρισμένοι ἡμῶν ἀδελφοὶ θὰ συνεβιβάζοντο, φαίνεται, διὰ συνεννοήσεως μὲ μισὰς λέξεις καὶ διὰ ἐξοινομήσεως (μόδους βιβένδι) χωλαινούσης. Τὴν ιδέαν ταύτην συνάγομεν ἔκ τινος ἄρθρου δημοσιευθέντος πρὸ τινος ἐν τῇ «Ὁρθοδοξία» ὑπογεγραμμένου ὑπὸ τοῦ Σεβασμιωτάτου Κου Ἀγαθαγγέλου, Μητροπολίτου Χαλκηδόνος, ἀνδρὸς εὐπαι-

δεύτου καὶ ἀβροεποῦς, ἐπιθυμοῦντος καὶ αὐτοῦ, ἵνα ἴδῃ πραγματοποιουμένην αἰσθητὴν προσέγγισιν μεταξύ τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν. Τὸ ἄρθρον διαδοθὲν ἐν φυλλαδίοις ἐπιγράφεται « Περὶ θρησκευτικῆς συνεργασίας τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν ». Διὰ τῆς ἀναγνώσεως αὐτοῦ ταχέως διαπιστώνει τις, ὅτι ὁ ἕλληνας ἱεράρχης δὲν ὑπήκουσεν, εἰμὴ εἰς αἰσθητὴ ἀποστολικῆς μεγαλοφροσύνης, νὰ καταστήσῃ λαϊκωτέραν καὶ πρακτικωτέραν τὴν ιδέαν τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν.

*Πρέπει νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ ἐνώσεως
τῶν Ἐκκλησιῶν;*

Κατόπιν λίαν ἐπαινετικῆς διαπιστώσεως τῶν καταβληθεισῶν προσπαθειῶν ἐκ μέρους πάντων τῶν χριστιανῶν ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως ὁ Σεβ. Κοσ. Ἀγαθάγγελος ἐπάγεται τὰ ἑξῆς: Ἐκ πείρας ἀπεδείχθη, ὅτι ἀντὶ νὰ ἐπέλθῃ ἡ προσέγγισις τῶν χριστιανῶν, αἱ δογματικαὶ ἔριδες περισσότερον ἔσκαψαν τὴν χωρίζουσαν αὐτοὺς ἄβυσσον. Τί ποιητέον; Ἄς ἐγκαταλίπωμεν προσωρινῶς τὴν μέθοδον ταύτην. Ἀλλὰ τί πράγματι θὰ ἦτο ἡ Ἐνωσις τῶν Ἐκκλησιῶν; Ὁ Σεβ. Κοσ. Ἀγαθάγγελος ἀρκεῖται νὰ εἴπῃ, ὅτι δὲν ὀφείλει νὰ ἦναι.

Ἐνωσις τῶν Ἐκκλησιῶν δὲν σημαίνει, ὅτι Ἐκκλησία τις ὀφείλει νὰ παραδεχθῇ τὸ δόγμα, τὰ ἱερά μυστήρια καὶ τὸ τυπικὸν ἄλλης τινὸς Ἐκκλησίας. Ἐνωσις δὲν ὑπονοεῖ περισσότερον τὴν ιδέαν ὑποταγῆς μιᾶς Ἐκκλησίας εἰς ἄλλην μὲ τὸ ὑπολανθάνον, ὅτι ὑπῆρξε πλάνη κατὰ τὸ παρελθόν. Ἡ ἐνωσις δὲν εἶναι ἡ τοῦ ἀσώτου ἐπάνοδος εἰς τὸν πατρικὸν οἶκον. Ὁ τρόπος αὐτὸς τοῦ βλέπειν, καθ' ὃ ἀποδεικνύει μακρὸν παρελθόν, εἶναι πρᾶγμα ἀπραγματοποίητον. Ἡ λέξις οὐτοπία θὰ ἀπέδιδε κάλλιον ἴσως τὴν σκέψιν τοῦ Μητροπολίτου Χαλκηδόνος. Ἄς ἀπομα-

κρύνωμεν πᾶν ὅτι διαιρεῖ καὶ ἄς μὴ θίγωμεν τὸ φλέγον ζήτημα τῶν δογματικῶν ἐρίδων. Ἄς στραφῶμεν πρὸς ἄλλην μέθοδον, κατὰ τὸ φαινόμενον ὀλιγώτερον εὐθεῖαν ἀλλ' ἐν τῇ πράξει περισσότερον εἰρηνικὴν καὶ ἐνωτικὴν. Ὁ Σεβ. Κοσ. Ἀγαθάγγελος δίδει εἰς αὐτὴν τὸν τίτλον « Θρησκευτικῆς συνεργασίας τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν » διάμεσον στάδιον μεταξύ τῆς τελείας ἐνώσεως τοῦ μέλλοντος καὶ τοῦ πλήρους χωρισμοῦ τοῦ παρόντος. Οἱ χριστιανοὶ πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν νὰ πειραθῶσι νὰ ἐργασθῶσιν ἀπὸ κοινοῦ ἐπὶ τῶν κοινῶν ζητημάτων καὶ πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς συνεργασίας ταύτης νὰ διατηρήσωσι σχέσεις φιλικὰς καὶ ἀδελφικὰς, θέτοντες τέρμα εἰς τὰς κινήσεις τοῦ προσηλυτισμοῦ τῶν καθολικῶν καὶ προτεσταντῶν ἱεραποστόλων. Νὰ προσεγγίσωσι διὰ συχνωτέρων σχέσεων, κατάργησις τοῦ προσηλυτισμοῦ καὶ ἀπο κοινοῦ ἐργασία ἐπὶ ζητημάτων μὴ διαφιλονεικουμένων. Τοιαύτη εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Σεβ. Κοσ. Ἀγαθαγγέλου μέθοδος ἑξαιρομένη.

Ἀδελφικαὶ σχέσεις.

Συνοψίζομεν τὰς ιδέας αὐτοῦ. Πρὸ παντὸς δέον νὰ διαλυθῇ ὁ πάγος τῶν σχέσεων μεταξύ χριστιανῶν. Βεβαίως δὲν εὐρισκόμεθα πλέον εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ μίσους καὶ τῶν θρησκευτικῶν πολέμων καὶ κάποια ἀνοχή, μεμιγμένη μὲ συμπάθειαν, σημειοῖ τὰς σχέσεις μεταξύ τῶν τριῶν μεγάλων χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν, καθολικῆς, ὀρθοδόξου καὶ προτεσταντικῆς. Οὐχ ἦττον εἴμεθα λίαν ἀπομεμακρυσμένοι τῆς ποθητῆς φιλίας. Δι' ὃ καὶ δι' ἐπισκέψεων καὶ συγχαρητηρίων γραμμάτων, ἀνταλασσομένων ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν μεγάλων χριστιανικῶν ἐορτῶν, αἱ σχέσεις αὗται νὰ συναφθῶσι, διατηρηθῶσι καὶ τελειοποιηθῶσι,

Αἱ σχέσεις αὗται ἀδελφοσύνης, αἵτινες ὑφίσσανται ἤδη μεταξύ ὀρθοδόξων καὶ προτεσταντῶν, πρέπει νὰ περιλά-

βωσιν ὡσαύτως καὶ τοὺς καθολικοὺς. Καὶ διὰ τὴν μὴ τοὺς πτοήση ὁ Μητροπολίτης Χαλκηδόνος προσφέρει αὐτοῖς ἐπιχείρημα «κατ' ἄνθρωπον» ἀρκετὰ θυμηδές. Ἐπισκεπτόμεθα τὸν ραββῖνον καὶ ἡ ἐπίσκεψις ἡμῶν μᾶς ἀποδίδεται. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι ἀποδεχόμεθα τὴν θρησκείαν αὐτοῦ ἢ ὅτι ἀποδέχεται τὴν ἰδικήν μας; Ἀπλαῖ κοινωνικαὶ εὐπρέπειαι. Διὰ συνέπῳς οἱ καθολικοὶ ἐπίσκοποι νὰ μὴ ἀνταλλάσσουν τοιαύτας ἐπισκέψεις μετὰ τῶν ὀρθοδόξων ἱεραρχῶν; Θὰ δεήσει μάλιστα ἵνα ἡμέραν τινὰ ὁ Πάπας ἀνταλλάξῃ συγχαρητηρίους ἐπιστολάς μετὰ τῶν Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς. Ἐπὶ τούτῳ ὁ Σεβ. Κοσ. Ἀγαθάγγελος δὲν παραλείπει νὰ ὑπογραμμίσῃ «τὴν τελείαν ὀργάνωσιν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἣτις κέκτηται διακεκριμένον κλῆρον, ὡς ἐκ τῆς ἐκτάσεως καὶ τῆς ποικιλίας τῆς μορφώσεως αὐτοῦ καὶ τῆς γνώσεως τοῦ διάγειν». Θωπεύει τὴν ἐλπίδα, ὅτι «ἱερεῖς ἀνωτέρας μορφώσεως θέλουσιν ἐπὶ τέλος κατανοήσει, ὅτι εἶναι καιρὸς νὰ παραιτηθῶσι τῆς προσελκύσεως εἰς τὸν καθολικισμόν. τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν, μεθ' ὧν ὀφείλουσι νὰ διατηρῶσι σχέσεις φιλίας». Ἐκ τῆς τοιαύτης ἐπαφῆς συμπαθείας θέλει προκύψῃ «ἡ ἀμοιβαία ἐκτίμησις», ἐπιστεφομένη διὰ τοῦ «ἀμοιβαίου σεβασμοῦ», ἀπαραιτήτων προοιμίων τῆς Ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν.

Οὔτε προπαγάνδα οὔτε προσηλυτισμός.

Ἀναγράφοντες τὴν λέξιν «προσηλυτισμός» θίγομεν σημεῖον λίαν λεπτὸν καὶ ἄγαν περίπλοκον. Ἐν τῷ πνεύματι τοῦ Σεβ. Κοσ. Ἀγαθαγγέλου ὁ προσηλυτισμός διεγείρει τὴν ἰδέαν τοῦ μίσους καὶ τῆς διαιρέσεως μετὰ τῶν χριστιανῶν. Δι' ὃ καὶ προσθέτει, ὅτι καθολικοὶ καὶ προτεστάνται ἔπρεπε νὰ θεωρήσουν ὑποχρέωσιν συνειδήσεως νὰ ἀπέχωνι πάσης προπαγάνδας θρησκευτικῆς παρὰ τοῖς

ὀρθοδόξοις. Ὁ Μητροπολίτης Χαλκηδόνος συγχαίρει τοὺς προτεστάντας, οἵτινες κατενόησαν τὰς ἀσυνεπείας τοῦ προσηλυτισμοῦ καὶ διὰ προσφόρων μέτρων πειρῶνται νὰ ἐλαττώσωσι τὸν προπαγανδιστικὸν ζῆλον τῶν ἱεραποστόλων αὐτῶν. Στρέφεται ἔπειτα πρὸς τοὺς καθολικοὺς διὰ νὰ τοὺς κάμῃ νὰ διαπιστώσουν, ὅτι ἐὰν ἡ ἀλλαγὴ θρησκείας ὀρθοδόξων τινῶν, τὸ πλεῖστον ἀμαθῶν καὶ συμφεροντολόγων, ὑπῆρξεν ἢ ἀμοιβῆ τοῦ προσηλυτισμοῦ, δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν, ὅτι ἡ διαίρεσις καὶ τὸ μῖσος ὑπῆρξαν τὰ λύτρα τῆς ἀσημάντου ταύτης ὠφελείας, ἐὰν ὠφέλεια ὑπάρχῃ. Εἰς θερμὴν ἔκκλησιν προσκαλεῖ τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸ παρελθόν, ὅπου ἐπὶ δέκα αἰῶνας εἰργάσθη παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ συμμερισθῆ τοὺς ἀγῶνας ἐναντίον τῶν αὐτῶν πλανῶν.

Συνεργασία ἀπὸ κοινοῦ.

Εἰς τὰς ἀγαθὰς σχέσεις καὶ εἰς τὴν κατάργησιν πάσης θρησκευτικῆς προπαγάνδας συνάδει, ὅπως, πρὸς παρασκευὴν τῆς ἐνώσεως, συνενώσωμεν τὴν ἀπὸ κοινοῦ συνεργασίαν. Διὰ τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν νὰ ἀπουσιάξῃ τῶν παγχιριστιανικῶν τούτων συνεδρίων, ὅπου ὀρθόδοξοι καὶ προτεστάνται ἐκθέτουσι τὰς ἰδέας αὐτῶν ἐπὶ δογματικῶν καὶ πειθαρχικῶν ζητημάτων; Ἀλλὰ τότε, ἐπάγεται ὁ Μητροπολίτης Χαλκηδόνος, ἅς ἀποφεύγωσι κατὰ τὰ μέλλοντα συνέδρια, νὰ ὑποκινῶσι σημεῖα λογομαχίας καὶ ἐρίδων. Αἱ Σύνοδοι, αἵτινες συνῆλθον μετὰ τὸν λυπηρὸν χωρισμὸν τοῦ 1054, ἀπέβλεψαν πάντοτε εἰς τὴν Ἐνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ συνέπῳς ἔβηκαν ὡς ἀντικείμενον συσκέψεως τὰ διαφιλονικούμενα ζητήματα. Ἄς ἀλλάξωμεν τακτικὴν, λαμβάνοντες ὅλως ἀντίθετον στάσιν. Ἄς ἀρχίσωμεν ἀπὸ τὰς δοξασίας, αἵτινες τυγχάνουσι ἀπὸ κοινοῦ

παραδεκταί. Ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τούτου ὅλοι οἱ χριστιανοὶ δύνανται νὰ συναντιθῶσι καὶ νὰ δώσωσ' τὴν χεῖρα πρὸς ἀλλήλους.

Ἄλλὰ πρὸς τί καλὸν τὰ Συνέδρια ὅπως διαπιστωθῆ, ὅτι εἴμεθα σύμφωνοι ἐπὶ τινων ἀληθειῶν; Δὲν θὰ ἦτο ἀπώλεια χρόνου; Ὁ Σεβ. Κοσ Ἀγαθάγγελος ἐλπίζει νὰ ἐξαγάγῃ ἐκ τούτου διπλὴν ὠφέλειαν. Μία προσέγγισις θὰ γίνῃ διὰ τῆς δυνάμεως τῶν περιστάσεων. Ἐπειτα, διὰ νὰ καθορίσῃ τις καλῶς τὰ πράγματα, μήπως δὲν ὑπάρχουσι σήμερον μεταξὺ τῶν χριστιανῶν πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν πεπλανημένα πνεύματα ἢ προκατειλημμένα, ἅτινα τήκονται ὑπὸ τῆς ἀμφιβολίας, προκειμένου περὶ θρησκείας καὶ τὰ ὅποια καταλήγουν νὰ ἀπορρίψουν τὰς πλέον στοιχειώδεις ἀληθείας; Καὶ δὲν εἶναι προτιμότερον κατὰ τὰς παγχιριστιανικὰς ταύτας συνελεύσεις νὰ ἀσχοληθῆ τις μὲ πρακτικὰ ζητήματα παρὰ μὲ συζητήσεις ἀγόνους καὶ ἀσχέτους πρὸς τὰς ἀνάγκας τῶν συγχρόνων ἡμῶν;

Ὁριστικῶς οἱ χριστιανοὶ θὰ συνήρχοντο ἐν Συνόδῳ διὰ νὰ μελετήσωσι τὰς θεμελιώδεις ἀληθείας τῆς θρησκείας ὡς τὴν ὑπαρξίν τοῦ Θεοῦ, τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, τὴν θεότητα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὴν χριστιανικὴν ἠθικὴν καὶ ἄλλα συναφῆ ζητήματα, ἀλλὰ πάντοτε παραδεδεγμένα ὑφ' ὅλου τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Καὶ διατί ἡ μελέτη αὕτη; Πρὸς σύνταξιν ἔργων, ἅτινα θὰ ἀπηυθύνοντο τὰ μὲν εἰς τοὺς σοφοὺς, τὰ ἄλλα εἰς τοὺς ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ, οἵτινες ὑποφέρουσιν ἐκ τῆς ἀμφιβολίας καὶ δυσπιστίας. Θὰ ἔκαμαν συνεπῶς ἀπολογητικὴν.

Ὁ Σεβ. Κοσ Ἀγαθάγγελος ἐπιμένει, ὅπως ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία ἀντιπροσωπεύεται ἐν τοῖς παγχιριστιανικοῖς τούτοις Συνεδρίοις, εἰς τὰ ὅποια ἀποδίδει ἀληθινὰ θαύματα.

Διατηρεῖ ἀγαθὴν ἐλπίδα, ὅτι τοῦτο θὰ πραγματοποιηθῆ, ἀφοῦ ἐγένετο ἀπαξ διὰ τὸ Παγχιριστιανικὸν Συνέδριον τὸ συγκληθὲν ἐν Ρώμῃ πρὸς διαρρύθμισιν τοῦ

ἡμερολογίου. Τὸ προηγούμενον τοῦτο ἀνοίγει ἀπόψεις λίαν παραμυθητικὰς.

Ὁ Μητροπολίτης Χαλκηδόνος κάμνει εἰς ἑαυτὸν πολὺ φυσικὴν παρατήρησιν. Παγχιριστιανικὰ Συνέδρια, συνεργασία ἀπὸ κοινοῦ, πάντα ταῦτα οὐτοπία, φρασεολογία. Μὴ βανακαλιζώμεθα μὲ κενὰ ὄνειρα.

Πλάνη, ἀπαντᾷ ὁ Σεβ. Κοσ Ἀγαθάγγελος. Πρὸ πολλῶν αἰώνων θὰ ἀπεκάλουν οὐτοπιστὴν ἐκεῖνον, ὅστις θὰ ἐμάντευε τὰς θαυμασίας ἀνακαλύψεις τῆς νεωτέρας βιομηχανίας. Μὴ θεωρῶμεν ὡς ἀπραγματοποίητον, ὅτι τυγχάνει δυνατόν. Ἡ ἀπάντησις αὕτη, ὑπεκφυγὴ, ἀποδεικνύει ἀρκετὰ τὴν αἰσιοδοξίαν τοῦ λέγοντος, χωρὶς νὰ πείσῃ τὸ σύνολον τῶν ἀντιφασκόντων.

Σκέψεις τινές.

Χωρὶς νὰ ὑποβάλωμεν εἰς βαθεῖαν κριτικὴν τὰς ἐνωτικὰς ἰδέας τοῦ Σεβ. Κοσ Ἀγαθαγγέλου, ἅς ἐπιτραπῆ ἡμῖν νὰ ἐκφέρωμεν σκέψεις τινάς, προκαλουμένας ἐκ τῆς προσεκτικῆς ἀναγνώσεως τοῦ φυλλαδίου αὐτοῦ.

Ἡ ἰδέα τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν, ἣτις προήχθη εἰς τὸ μέσον, εἶναι πλέον ἢ ἀνεπαρκής. Τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ἡ χριστιανικὴ παράδοσις δὲν γνωρίζουσιν ἢ μίαν Ἐκκλησίαν, διδάσκουσιν τὰς αὐτὰς ἀληθείας καὶ διοικουμένην ὑπὸ ἐνὸς ὁρατοῦ ἀρχηγοῦ, τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης, διαδόχου τοῦ Ἁγίου Πέτρου. Ἐνωσις τῶν Ἐκκλησιῶν σημαίνει λοιπὸν ὑποταγὴν εἰς τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν διοίκησιν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Ἐνωσις σημαίνει ἐπάνοδος εἰς τὴν καθολικὴν ἐνότητα τῶν χριστιανῶν, ἑτεροδόξων ἢ προτεσταντῶν. Σχέσεις φιλικαὶ μεταξὺ τῶν διαφορῶν Ἐκκλησιῶν ἀπαιτοῦνται. Εὐκταῖον, ἵνα καταστῶσιν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον συχναὶ μεταξὺ ὀρθοδόξων καὶ προτεσταντῶν. Δὲν πρέπει νὰ ἀγνοῖται ὅμως, ὅτι ἀναλόγως

τῶν κύκλων οἱ καθολικοὶ ἱεράρχαι καλλιεργοῦσι τὰς φιλοφρονητικὰς ταύτης σχέσεις μετὰ τῶν ὀρθοδόξων ἱεραρχῶν. Τοιοῦτοτρόπως ὁ καθολικὸς Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν ἀνταλλάσσει ἐπισκέψεις ἐθιμοτυπίας μετὰ τοῦ ὀρθοδόξου Ἀρχιεπισκόπου τῆς πόλεως ταύτης. Τοῦτο διενεργεῖται καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις.

Τὸ εὐχεσθαι, ἵνα ὁ Πάπας πράξῃ τὸ ἴδιον ἀπέναντι τῶν Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς, οἷτινες δὲν εὐρίσκονται ἐν ἐπικοινωνίᾳ μετ' αὐτοῦ, τυγχάνει εὐχὴ ἀξιέπαινος. Μὴ λησμονῶμεν ὅμως, ὅτι, ἐὰν οἱ κατώτεροι ἐπιθυμῶσι σχέσεις μετὰ τῶν ἀνωτέρων αὐτῶν, δὲν ἐναπόκειται εἰς τὸν τελευταῖον τοῦτον, νὰ κάμῃ τὰ πρῶτα διαβήματα. Ὅπως καὶ ἂν ἔχη, ἅς φυλαχθῶμεν νὰ ψάλωμεν νίκην πολὺ γρήγορα, διότι αἱ ὀρθόδοξοι καὶ καθολικαὶ ἀρχαὶ ἀνταλλάσσουν ἐπισκέψεις.

Τί δέον νὰ σκεφθῶμεν περὶ τοῦ προσηλυτισμοῦ, ὅστις κάμνει τόσον κακὴν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς ὀρθοδόξους κύκλους; Ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία ἔχει τὸ δικαίωμα, ἀκόμη καὶ τὴν ὑποχρέωσιν, νὰ διδάσκῃ τὴν ἀλήθειαν εἰς ὅλους, ὅσοι εὐρίσκονται ἔξω τῶν στελεχῶν αὐτῆς. Μάλιστα, μόνῃ αὕτῃ ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦτο. Τὸ νὰ παρεμποδισθῇ εἰς αὐτὴν πᾶσα θρησκευτικὴ προπαγάνδα, σημαίνει ἀντιλέγειν πρὸς τὸν Χριστόν, ὅστις εἶπεν αὐτῇ: « Ὑπάγετε καὶ διδάξατε ». Ὁ προσηλυτισμὸς δὲν εἶναι ἐμπόδιον εἰς τὴν ἔνωσιν ὅλων τῶν χριστιανῶν, διότι ἡ διδάσκουσα ἀλήθεια εἶναι πηγὴ φωτός, εἰρήνης, ἐνότητος. Τὸ νὰ εἶπῃ τις εἰς τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν, ἅς κάμωμεν εἰρήνην, θυσιάσατε ὅμως τὰ δικαιώματά σας, σημαίνει νὰ προτείνῃ νὰ ἀπαρνηθῇ ἑαυτήν.

Τέλος, ἡ τόσον ἐπαινεθεῖσα θρησκευτικὴ συνεργασία ἐν τῷ φυλλαδίῳ τοῦ Σεβ. Κου Ἀγαθαγγέλου εἶναι αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν καλὴ. Οὐχ ἦττον καθίσταται ἀπώλεια χρόνου ἕνεκα αὐτοῦ τοῦ ἀντικειμένου τῆς συνεργασίας ταύτης.

Κατὰ τὴν τακτικὴν πορείαν τῶν πραγμάτων δύο πρόσωπα ἐπιθυμοῦντα νὰ συνάψωσι φιλίαν, παρ' ὄλην τὴν διαφορὰν τῶν γνωμῶν αὐτῶν, ὀρίζουσι συνέντευξιν διὰ νὰ συμφωνήσωσιν, ὅχι εἰς ὅτι τυγχάνει κοινὸν αὐτοῖς, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπὶ ἐκείνου, τὸ ὁποῖον τοὺς χωρίζει. Κάμνειν Συνέδρια παγχριστιανικὰ μὲ μόνον τὸν σκοπὸν τοῦ διαλέγεσθαι ἐπὶ σημείων παραδεδεγμένων ὑφ' ὅλων τῶν μελῶν, σημαίνει στρέφεσθαι περὶ κύκλον καὶ πτερονοκοπεῖν ἐπὶ τόπου. Αἱ γενικαὶ αὗται ἀλήθειαι, ἂν καὶ ἀπρηνήθησαν ὑπὸ τινῶν πεπλανημένων πνευμάτων, ἔλαβον ἤδη ὄλην τὴν θεωρητικὴν καὶ πρακτικὴν αὐτῶν ἀνάπτυξιν. Πρὸς τίνα λοιπὸν σκοπὸν νὰ ἀναπτύσῃ τις σοφίαν καὶ γλαφυρότητα, διὰ νὰ ἐπανακτῆσῃ ὅτι κατέχει ἤδη; Ἀπὸ πολλοῦ τὸ ὄπλοστάσιον τῆς καθολικῆς ἐπιστήμης παρήγαγε τὰ πλέον τέλεια ὄπλα διὰ τὴν ἀμυναν τῆς θρησκείας. Ἡ ἐργασία ἐγένετο, διατί νὰ ἐπαναρχίῃ τις αὐτήν;

Ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἐν μέρει παγχριστιανικὰ Συνέδρια, τὰ ὁποῖα γνωρίζομεν ἤδη καὶ τὰ ὁποῖα οἱ προτεστάνται πολλαπλασιάζουσι κατ' ἀρέσκειαν, θὰ εἴπωμεν ἀπλῶς, ὅτι ἔχουσιν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ κάμωσι νὰ διαλάμψῃ ἡ μεταξὺ ὀρθοδόξων καὶ διαμαρτυρομένων δογματικὴ διαφορὰ, καὶ νὰ δημιουργήσωσι πνεῦμα θρησκευτικῆς ἀνοχῆς, τοῦθ' ὅπερ δὲν εἶναι ἀκριβῶς ἐνωτικὴ ἰδεολογία.

Ἐν συντόμῳ ὀφείλομεν νὰ ἀποβλέψωμεν εἰς τὴν ἔνωσιν ὅλων τῶν χριστιανῶν, ἐμπνεόμενοι ἐκ τῶν διδασκαλιῶν τόσῳ σαφῶν, αἷτινες περιέχονται ἐν τῇ τελευταίᾳ Ποντιφικῇ ἐγκυκλίῳ ἐπὶ τῆς Ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη εἶναι τὸ ἰδεῶδες χριστιανικόν, ἀλλὰ « ἀφοῦ ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη, λέγει ἡμῖν ὁ ἅγιος Πέτρος, ἔχει ὡς βάσιν εἰλικρινῆ καὶ ἀκεραίαν πίστιν, ἡ ἐνότης τῆς πίστεως δέον συνεπῶς νὰ ἦ ὁ ἀρχέγονος δεσμός, ὁ ἐνῶν τοὺς μαθητὰς τοῦ Χριστοῦ ». Ὁρισμένως, ἐπάγεται ὁ Πάπας, τὰ κεχωρισμένα τέκνα δέον νὰ ἐπανέλθωσιν

εἰς τὴν Ἀποστολικὴν Ἔδραν, θεμέλιον καὶ γεννήτορα τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Ἄς ἐπανέλθωσιν ὄχι μὲ τὴν σκέψιν καὶ μάλιστα μὲ τὴν ἐλπίδα, ὅτι ἡ Ἐκκλησία τοῦ ζῶντος Θεοῦ, στῦλος καὶ στήριγμα τῆς ἀληθείας *Ecclisia Dei vivi columna et firmamentum veritatis*», θὰ θυσιάσῃ τὴν ἀκεραιότητα τῆς πίστεως καὶ θὰ ὑποστῇ τὰς πλάνας αὐτῶν, ἀλλὰ πᾶν τοῦναντίον μὲ τὴν πρόθεσιν ὑποταγῆς εἰς τὴν διοίκησιν αὐτῆς. Τοιαύτη εἶναι ἡ διδασκαλία τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἣν ἡμεῖς ἐργάται τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν ὀφείλομεν νὰ βεβαιώσωμεν ἐν ὅλῃ τῇ ἀκεραιότητι αὐτῆς μετὰ τῆς πεποιθήσεως, ἣν παρέχουσιν ἡμῖν ἡ πίστις καὶ γλυκύτης, αἵτινες ἀπορρέουσιν ἀπὸ τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει, τῇ 20 Ἀπριλίου 1928.

GRÉGOIRE VICCINO

Τὸ ἄρθρον τοῦτο ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ ἐν Παρισίοις ἐκδιδόμενον θρησκευτικὸν περιοδικὸν «*L'Union des Eglises*» εἰς τὸ φυλλάδιον τοῦ Ἰουλίου-Αὐγούστου 1928.

ΤΜΗΜΑ ΤΡΙΤΟΝ

Ἡ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ ΜΟΥ

ΜΕΤΑ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ

Κ^{ΟΥ} ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΛΑΔΑ

Ὁ Καθηγητὴς τοῦ Διεθνoῦς Δικαίου κ. Στέφανος Λαδάς ἐν τῷ Ἀμερικανικῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Κέμπριτζ τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, κατὰ τὸ ἐξ Ἀμερικῆς εἰς τὴν πατρίδα του ἐν Μακεδονίᾳ πέρουσι ταξείδιόν του ἐπεσκέφθη καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐπειδὴ δὲ καταγίνεται σοβαρῶς καὶ περιεσκεμμένως καὶ εἰς θρησκευτικὰ ζητήματα, ἐδώκαμεν κατὰ τὴν φιλικὴν ἐπίσκεψίν του εἰς τὴν Ἱερὰν ἡμῶν Μητρόπολιν, τὴν θρησκευτικὴν ἡμῶν Πραγματεῖαν, τὴν δημοσιευθεῖσαν εἰς τὰ φύλλα τῆς φίλης «Ὁρθοδοξίας» τοῦ Φεβρουαρίου καὶ Μαρτίου τοῦ 1927 ὡς Μητροπολίτης τότε Πριγκηποννήσων καὶ εἰς ἰδιαίτερον φυλλάδιον ἀνατυπωθεῖσαν. Ἐκ τῆς ἀναγνώσεως ταύτης λαμβάνων ὁ κ. Καθηγητὴς ἀφορμὴν, μᾶς ἀπέστειλε τὴν ἐφεξῆς θρησκευτικὴν ἐπιστολήν, μεστὴν πολυτιμῶν κατ' ἐμὲ θρησκευτικῶν ἰδεῶν, εἰς ἣν καὶ ἀπηντήσαμεν κατὰ καθῆκον τὴν θρησκευτικὴν ταύτην ἀλληλογραφίαν δημοσιεύομεν, τῇ συναινέσει καὶ ἐκείνου, ὡς περιέχουσιν καθαρῶς θρησκευτικὰς γνώμας, δυναμένας νὰ δώσωσιν ἀφορμὴν εὐρύτερων σκέψεων εἰς τὸν φιλομαθῆ ἀναγνώστην.

† Ὁ ΧΑΛΚΗΔΟΝΟΣ ΑΓΑΘΑΓΓΕΛΟΣ

Πρὸς τὴν Αὐτοῦ Σεβασμιότητα

τὸν Μητροπολίτην Χαλκηδόνος κ. Ἀγαθάγγελον.

Σεβασμιώτατε,

Ἐδιάβασα κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ταξειδίου μου τὸ ἄρθρον Σας διὰ τὴν Χριστιανικὴν συνεργασίαν καὶ προσεπάθησα νὰ σκεφθῶ ἐπ' αὐτοῦ, συνδυάζων καὶ ὅσα ἄλλα πολλάκις ἐσκέφθηκα ἐπὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας. Πεποιθὼς εἰς τὴν ἐπιείκειαν καὶ τὰ φιλικὰ Σας πρὸς ἐμὲ αἰσθήματα, θὰ ἤθελα νὰ Σᾶς ἀνεκοίνωνα μερικὰς τῶν σκέψεών μου τούτων. Ἐχω τὴν βεβαιότητα, ὅτι αἱ προοδευτικαὶ Σας, συγχρονισμέναι καὶ πρακτικαὶ ἰδέαι περὶ συνεργασίας Ἐκκλησιαστικῆς ἐπὶ τῶν ἐνδεικτικῶς ἀπαριθμουμένων θρησκευτικῶν θεμάτων, θὰ γίνουσι συντόμως δεκταὶ ὑπὸ πολλῶν, κατὰ πόσον ὅμως ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία θὰ θελήσῃ νὰ ἐργασθῆ ἐκτενῶς καὶ κατὰ κανόνα, ἀμφιβάλλω πολὺ. Βλέπω εἰς τὸ ἄρθρον Σας νὰ ἐπιμένετε πολὺ ἐπὶ τῆς ἀνάγκης, ἵνα καὶ ἡ Καθολικὴ συνεργάζεται. Ἄν καὶ τοῦτο εἶνε λίαν ἐπιθυμητόν, ἀμφιβάλλω ἂν εἶνε ἀπαραίτητον. Κατὰ δεύτερον λόγον διερωτῶμαι, ἂν ὁ ὅρος Σας, τῆς καταπαύσεως τῆς προπαγάνδας, προώρισται νὰ πληρωθῆ ἐν τοῖς πράγμασιν, εἰ καὶ ὠρισμέναι ἀποφάσεις ἐπίσημοι δύνανται νὰ ληφθῶσιν ὑπὸ διαφόρων Ἐκκλησιῶν. Καὶ τοῦτο, διότι τὸ ἔργον τῆς προπαγάνδας τῶν ἄλλων, εἶνε συνδεδεμένον ἐμμέσως ἢ κεκαλυμμένως δι' ἔργων μὴ καθαρῶς Ἐκκλησιαστικῶν, ὡς π. χ. ἐκπαιδευτικῶν, φιλανθρωπικῶν κτλ. Πλὴν τούτου, ἡ προπαγάνδα ἐξουδετεροῦται μόνον δι' ἀντιπροπαγάνδας, συνισταμένης εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος γενικῶς καὶ τῆς πίστεως εἰς τὴν ὀρθότητα ὠρισμέ-

νης διδασκαλίας ἢ τελετουργίας ἐκκλησιαστικῆς. Καὶ ἐνταῦθα ἔρχομαι εἰς τὸ κύριον μέρος τῶν σκέψεών μου.

Ἐχω τὴν ἀντίληψιν, ὅτι ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία μας ἐν γένει, ἢ διδασκαλία τῆς καὶ τελετουργία, ἔχουν ποιόν τινα χαρακτῆρα ἀρχαιολογικὸν σήμερον, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν, ὅτι πᾶσα φροντίς συγχρονισμῶ, ἐσωτερικῆς προόδου καὶ ἐξελιξεῶς τῆς ἔχει ἐγκαταλειφθῆ ἐπὶ μακρὸν χρόνον. Ἡ πίστις, ἢ θρησκευτικὴ τοιαύτη, ὅπως καὶ πᾶσα ἄλλη, εἶνε ἀκτινοβολία ἐσωτερικῆς ζωῆς, ἐπομένως εἶνέ τι τὸ ὅποιον ζῆ, μὴ ὂν ποσῶς νεκρόν. Μέρος τῆς ἐσωτερικῆς μας ζωῆς, ἢ πίστις, εἶνε ἀναποσπᾶστος συνδεδεμένη μετὰ τῶν ἄλλων φάσεων τῆς πρώτης, τῆς γνώσεως, τῆς θελήσεως, τῆς τάσεως πρὸς τὸ ἀνώτερον εἶναι. Ὅλαι αἱ τελευταῖαι φάσεις ὑπέστησαν, κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας ἰδίως, μεγάλας ἐξελίξεις καὶ μεταβολάς. Ἡ πίστις ἢ θρησκευτικὴ, ἰδίως ἡ Ὀρθόδοξος Χριστιανικὴ τοιαύτη, ἵνα δυνηθῆ νὰ κρατήσῃ τὴν θέσιν αὐτῆς εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ζωὴν μας καὶ ρυθμίξῃ τὴν ἐξωτερικὴν τοιαύτην, πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὰς ἐπελθούσας ἀλλαγὰς καὶ ἐξελίξεις, νὰ προσαρμοσθῆ πρὸς αὐτάς, νὰ ὑποστῆ καὶ αὐτὴ τὴν ἀναγκαίαν ἐξέλιξιν, τὴν ὁποῖαν πᾶσα ζῶσα ὑπόστασις ὀφείλει νὰ ὑποστῆ, ἵνα ζήσῃ. Βεβαίως δὲν λησμονῶ, ὅτι ὠρισμένα δόγματα καὶ διδασκαλῖαι φαίνονται σχεδὸν ἀνεπίδεκτα προσαρμογῆς καὶ ἐξελιξεως, διότι καθιεροῦσι καὶ ἐκφράζουσι τὴν ἔννοιαν καὶ σκοπὸν καὶ ἐξηγησιν τῆς ζωῆς καὶ τοῦ σύμπαντος. Ἐν τούτοις δὲν πρέπει νὰ λησμονηθῆ, ὅτι ἡ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἶνε κατὰ βάσιν ἠθικὴ καὶ ὅτι ἡ φιλοσοφικὴ καὶ κοσμογραφικὴ διατύπωσις καὶ ἔκφρασις εἶνε ἔργον τῶν μετ' Αὐτόν, συνιστάμενον οὐσιωδῶς εἰς νέαν μετάδοσιν Ἑλληνικῶν φιλοσοφικῶν διδασκαλιῶν. Ὁ Χριστιανισμὸς, φιλοσοφία ἢ συστηματικὴ διατύπωσις, εἶνε μία ἀνθήσις τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος. Κατ' ἐμὴν γνώμην λοιπόν, οὐδεὶς

ἀναπόδραστος λόγος ἀποκλείει νέαν διατύπωσιν καὶ ἔκφρα-
σιν, ἐρειδομένην ἐπὶ προηγουμένης ἐπιστήμης καὶ φιλοσο-
φίας. Δι' ὅλων αὐτῶν θέλω νὰ συμπεράνω, ὅτι θὰ ἦτο
πλέον καιρὸς, νομίζω, καὶ πρὸς ἀντίδρασιν κατὰ τῶν ποι-
κίλων προπαγανδῶν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τόνωσιν καὶ παγίωσιν
τοῦ ἐξησθενημένου, ἡμβλυμένου θρησκευτικοῦ αἰσθήμα-
τος ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ, ὅπως ἡ Ἐκκλησία μας
ἐξέλθῃ ἐκ τῆς ὀπισθοδρομικῆς καὶ τὰ μάλα ἀρχαϊζούσης
καταστάσεως, εἰς ἣν εὐρίσκεται, καὶ διακόπτουσα τὴν ἄχρι
ἐν πολλοῖς ἀδιαφορίαν της διὰ τὴν κατάστασιν τῆς πί-
στεως καὶ φροντίδα της μόνον διὰ τὴν διατήρησιν τῶν
τύπων καὶ τῆς πλείστης δεισιδαιμονίας τοῦ λαοῦ, ἄρξῃται
τοῦ ἀγῶνος τῆς ἐμπεδώσεως τῆς πίστεως καὶ τῆς κατα-
νοήσεως τῆς βαθείας ἀληθείας, ὠραιότητος καὶ ἀνθρωπί-
νου μεγαλείου τῶν διδασκαλιῶν της: Μὴ κλείωμεν τοὺς
ὀφθαλμοὺς μας, Σεβασμιώτατε. Ἐκαστος Ἄγγλος ἢ Ἀμε-
ρικανὸς καὶ μέγας ἐπιστήμων καὶ μικρὸς καὶ ἔμπορος καὶ
φιλόσοφος, διατηρεῖ ἀκμαίαν τὴν πίστιν καὶ ζωηρότατον
τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα. Τίς ὁ λόγος τῆς διαφορᾶς, κα-
ταπληκτικῆς, τρομακτικῆς εἰς ὅσους τὴν διακρίνουσιν εὐ-
κόλως, ὅτι αἱ ἄλλαι Ἐκκλησίαι ἔγνωσαν νὰ ἀναπτύξωσι
καὶ συγχρονίσωσι τὴν ἐκκλησιαστικὴν διδασκαλίαν εἰς τρό-
πον, ὥστε νὰ ἱκανοποιῇ τὰς πνευματικὰς ἀπαιτήσεις τοῦ
πεπαιδευμένου κοινοῦ, ὅπως καὶ τοῦ ὀλίγον μορφωμένου,
παρ' ἡμῖν δέ, οὐδεμία σοβαρὰ προσπάθεια, καθ' ὅσον
ἐγὼ γνωρίζω τοῦλάχιστον, ἐγένετό ποτε πρὸς τὴν κατεύ-
θυνσιν ταύτην. Ἐπεσκέφθην τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν Χάλ-
κης, ὁ Ἅγιος Σταυρουπόλεως, ὁ Διευθυντής, μοὶ ἐβε-
βαίωσεν, ὅτι ἡ βιβλιοθήκη αὐτῆς εἶνε τελείως ἀρχαιολο-
γική. Εἶνε ἐπίσης συζητητέον κατὰ πόσον ἡ τελετουργία
μας δὲν χρήζει πολλῶν μεταβολῶν καὶ συγχρονισμῶν,
προσαρμοζομένων πρὸς τὴν σύγχρονον κοινωνικὴν καὶ
καλλιτεχνικὴν ζωὴν.

Ἐλπίζω δὲν θὰ μὲ ἐκλάβητε ζητοῦντα τὴν ἀντιγραφὴν
τῶν ξένων θεσμίων καὶ τάξεων. Πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Εἶ-
μαι θερμὸς λάτρης τῆς παραδόσεως καὶ φρονῶ, ὅτι τὰ
χαρακτηριστικὰ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος ἐν τῇ Ὁρθοδο-
ξίᾳ μας, πνεύματος ἀρεσκομένου εἰς τὸν εὐτυχῆ καὶ ἁρ-
μονικὸν συνδυασμὸν τοῦ νοῦ, τῆς φαντασίας, τοῦ μυστι-
κισμοῦ, συμβολισμοῦ κτλ. πρέπει νὰ διατηρηθοῦν ἀναλ-
λοίωτα. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν σημαίνει, ὅτι σῶφρων καὶ ἐπι-
μεμηλημένη ἐξέλιξις τῆς παραδόσεως, μὲ τάσεις συγχρο-
νισμοῦ καὶ προσαρμογῆς πρὸς τὰ ἐνεστῶτα εἶνε ἀδύνατος.
Νομίζω ἀκόμη, καὶ μὲ τοῦτο θὰ τελειώσω, εἶπερ ποτὲ
καὶ ἄλλοτε σήμερον, τὰ Μεγάλα Πατριαρχεῖα καὶ ἡ Ἱερὰ
Σύνοδος δύνανται καὶ ὀφείλουσι νὰ λάβωσι τὴν πρωτο-
βουλίαν καὶ βαθμιαίαν ἐπιτέλεσιν τοιοῦτου ἔργου. Ἀπηλ-
λαγμένα ἢ ἀπεστερημένα τῆς ἄλλοτε μεγάλης διοικητικῆς
δικαιοδοσίας των, δύνανται καὶ πρέπει νὰ πορισθῶσι με-
γάλην αἴγλην καὶ πνευματικὸν πρωτεῦον κῦρος, ἐργαζό-
μενα συστηματικῶς ἐπὶ τῶν θρησκευτικῶν κατευθύνσεων,
ἃς ἐτόλμησα νὰ διαγράψω.

Ἐπὶ τούτοις διατελῶ μετὰ βαθυτάτου σεβασμοῦ καὶ
ὑψίστης τιμῆς.

Ἐν Ἀμερικῇ (Κέμπριτζ), τῇ 25 Σεπτεμβρίου 1927.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΛΑΔΑΣ

II

Η ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ ΜΟΥ

Περὶσπούδαστε καὶ ἐρίτιμε Καθηγητὰ

κ. Στέφανε Λαδᾶ

εἰς Ἑνωμένας Πολιτείας.

Τὴν αὐτόθεν ἐπιστολὴν ὑμῶν ἐγκαίρως ἔλαβον, ἀλλ' ἐβράδυνα ἕως νῦν ν' ἀπαντήσω, τὸ μὲν, διότι ἔπρεπε νὰ μελετήσω τὰ ἐν αὐτῇ γραφόμενα, σοβαρὰ θρησκευτικὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα καὶ νὰ συζητήσω κατ' ἑμαυτὸν καὶ μετ' ἄλλων, τὸ δέ, δι' ἀσχολίας ἀπαραιτήτους ἐκκλησιαστικῶν μου καθηκόντων. Νῦν δέ, εὐχαρίστως λίαν, ἐπικοινωνῶν διὰ τῆς παρουσίας μεθ' ὑμῶν, εἰς ἀπάντησιν τῆς ἐκτενοῦς καὶ εὐαρέστου μοι σοβαρᾶς ἐπιστολῆς ὑμῶν, ἔρχομαι κατὰ πρῶτον εἰς τὸ κύριον θρησκευτικὸν θέμα τῆς ὑμετέρας ἐπιστολῆς.

Ἔστι μὲν χρήζομεν ὅλαι αἱ Χριστιανικαὶ Ἐκκλησίαι καὶ ἰδίᾳ ἡ Ὁρθόδοξος ἡμῶν, ἐκκλησιαστικῆς, **οὐχὶ δογματικῆς**, διαρρυθμίσεως, πάντοτε ἐπὶ τὸ βέλτιον καὶ μετὰ μελέτην, ἥδεν ὑπάρχει ἀμφιβολία καὶ τοῦτο εἴμεθα σύμφωνοι, φρονῶ, οὐχὶ μόνον οἱ δύο ἡμεῖς, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ εὖ φρονοῦντες θεολόγοι καὶ θεολογοῦντες. Ὅτι δὲ καὶ ὁ κληρὸς ἡμῶν πρέπει νὰ εἶνε μεμορφωμένος, καὶ περὶ τούτου ὑπάρχει ἐν ἡμῖν πλήρης συμφωνία καὶ καταβάλλεται, μεθ' ὅλον τὸ γνωστὸν ἀντίξοον οἰκονομικῶς, πᾶσα προσπάθεια ὅλων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ ἡ προσπάθεια αὕτη σὺν τῷ χρόνῳ, θὰ γείνη ἀποτελεσματική, διότι εἶνε ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη, ἐπίσης καὶ τοῦτο εἶνε ἀναντίρρητον. Ὅτι δὲ καὶ ἡ Καθολικὴ, Παπικὴ Ἐκκλησία, ὅλοεν ἀπομακρύνεται ἀπὸ τῆς ἀπολύτου Ἐκκλησιακῆς Μοναρχίας καὶ ἡ Προτεσταντικὴ ἀπὸ τῆς ἀκρας ἐλευ-

θερίας θρησκευτικῆς, ἥτις ἤγαγε καὶ ἄγει εἰς τὴν θρησκευτικὴν ἀποσύνθεσιν, καὶ περὶ ἀμφοτέρων τούτων δὲν ἀμφιβάλλω ἐπίσης. Κατὰ ταῦτα, ὅταν τὰ τρία ταῦτα μεγάλα τμήματα τοῦ Χριστιανισμοῦ, οἱ Καθολικοί, οἱ Ὁρθόδοξοι καὶ οἱ Προτεστάνται συνεργασθῶσιν εἰς ὄντως παγχριστιανικὰ συνέδρια, συσκεπτόμενοι καὶ συζητοῦντες οὐχὶ περὶ τῆς ἐνώσεως αὐτῶν, δηλαδὴ τῆς ἄρσεως τῆς δογματικῆς αὐτῶν διαφορᾶς, ὅπερ ἀδύνατον, ἀλλὰ εἰς τὰ συνέδρια ἢ εἰς τὰς παγχριστιανικὰς συσκέψεις αὐτῶν Καθολικοί, Ὁρθόδοξοι καὶ Προτεστάνται συνεργάζονται καὶ συσκεπτόνται **περὶ τῶν κοινῶν καὶ κοινωφελῶν δογματικῶν καὶ διοικητικῶν ἐκκλησιαστικῶν διδασκαλιῶν**, τότε ἐκ τῆς ἀμοιβαίας ταύτης ἀδελφικῆς συνεργασίας καὶ γνωριμίας αὐτῶν, φρονῶ ἀδιστακτως, ὅτι θὰ προέλθῃ ὠφέλεια ποικίλη, ἢ ἐξῆς: α') Εἰς τὰ τρία μεγάλα τμήματα τοῦ Χριστιανισμοῦ, Καθολικῶν, Ὁρθοδόξων καὶ Προτεσταντῶν, σὺν τῷ χρόνῳ θὰ παύσῃ ἡ ἀμοιβαία ψυχρότης, ἐλαττουμένη βαθμηδὸν ἐκ τῆς ἀμοιβαίας γνωριμίας. β') Ἐκάστη Ἐκκλησία θὰ βλέπῃ ἐκ τῆς ἀμοιβαίας ἀδελφικῆς συνεργασίας, τί καλὸν ἐκκλησιαστικὸν ὑπάρχει ἰδιαζόντως εἰς ἐκάστην, π. χ. θαυμασία ὀργάνωσις εἰς τὴν Παπικὴν, ἀνεκτικότης μεγάλη εἰς τὴν Προτεσταντικὴν καὶ συντηρητικότης ὠφέλιμος εἰς τὴν Ὁρθόδοξον, ὅποτε ἀνεπαισθήτως θὰ εἶχον ἐπίδρασιν, πάντοτε ὠφέλιμον, τῆς μιᾶς Ἐκκλησίας τὰ κοινωφελῆ προσόντα ἐπὶ τῆς ἐτέρας καὶ ἀμοιβαίως, ἐπ' ἀγαθῷ, συμπληρούμεναι Ἐκκλησιαστικῶς, οὐχὶ δογματικῶς, θὰ προῆγον τὸ κύριον ἔργον τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν τῷ κόσμῳ, θ' ἀνεπτυσσον δηλαδὴ τὴν μεγάλην Χριστιανικὴν ἀγάπην πάντων τῶν Χριστιανῶν πρὸς πάντας τοὺς ἀνθρώπους καὶ πρῶτιστα πρὸς πάντας τοὺς Χριστιανοὺς ἀνεξαρτήτως δόγματος καὶ ἔθνους. Σήμερον καὶ τοῦ ἰδίου δόγματος Χριστιανοὶ εἶνε δυστυχῶς ἔτοιμοι καὶ μετὰ τὸν φρικαλεῶτα-

τον, γενικόν, παγκόσμιον πόλεμον, ν' ἄλληλοσπαραχθῶσιν ὡς λ. χ. Γάλλοι καὶ Ἰταλοί, καὶ τόσα ἄλλα κράτη καὶ δὴ πεπολιτισμένα, μεθ' ὅλην τὴν ἀξιέπαινον Κοινωνίαν τῶν Ἑθνῶν καὶ τὰ Σύμφωνα ὑπὲρ τῆς ἀμοιβαίας εἰρήνης, ἅτινα ὅλα, ὡς τείνοντα εἰς τὴν ἀποφυγὴν τοῦ πολέμου, εἶνε ὅλα βεβαίως πολὺ ἀξιέπαινα.

Ἐρχομαι ἤδη εἰς ἀπάντησιν εἰδικῶν Ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων τῆς ἐπιστολῆς σας. Γράφετε, ὅτι ἐπιμένω πολὺ εἰς τὴν συνεργασίαν καὶ τῶν Καθολικῶν, ἣν θεωρεῖτε ἀδύνατον. Πρῶτον ἐπιθυμῶ καὶ ἐπιμένω συνεργασίαν καὶ τῶν Καθολικῶν, ἵνα παρουσιάσῃ ὁ Χριστιανισμὸς ἐνιαῖον μέτωπον κατὰ πάσης ἰδέας ἀθεΐας καὶ ὑλόφρονος, ἀνατροπούσης τὴν οἰκογένειαν καὶ τὴν χρηστὴν κοινωνίαν καὶ ἵνα ἀποτελεσματικώτερον ἐργασθῇ οὗτος, ἠνωμένος ὑπὲρ τῆς παγκοσμίου εἰρήνης καὶ ἀγάπης πάντων τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἅπαντας, ὅπερ διηρημένος ὢν, δὲν θὰ κατώρθου ἴσως. Ἐπιτρέψατέ μοι δὲ δεύτερον, νὰ μὴ θεωρῶ ἀδύνατον καὶ τὴν συνεργασίαν τῶν Καθολικῶν, διότι ὅπως ἄλλοτε Ὁρθόδοξοι καὶ Προτεστάνται, καλοῦντες οὗτοι καὶ θεωροῦντες τοὺς Ὁρθοδόξους εἰδωλολάτρας, δὲν ἠγαπῶντο, ἐνῶ νῦν συνεργάζονται ἐν συνεδρίοις καὶ ἀμοιβαίως κάλλιον γνωρίζονται καὶ ἐκτιμῶνται, οὕτως ἐλπίζω καὶ πέποιθα, ὅτι θὰ εἶνε δυνατόν νὰ συνεργασθῶσιν **ἐπὶ κοινῶν καὶ κοινωφελῶν** Χριστιανικῶν δόγματων καὶ οἱ Καθολικοί. Διὰ δὲ τὰς Προπαγάνδας, ὅτι ὑπάρχει ἐν αὐταῖς φιλανθρωπικὸν καὶ ἐκπαιδευτικόν, μετ' εὐγνωμοσύνης θὰ γίνηται ἀποδεκτόν, **ἀποφευγομένου παντός,** ὅπερ **ἀμέσως ἢ ἐμμέσως** θὰ προσβάλλῃ τὴν ἑτερόδοξον δογματικὴν ἢ διοικητικὴν ἢ μυστηριακὴν Χριστιανικὴν διδασκαλίαν. Εἶνε δὲ πασίγνωστον, ὅτι πολλάκις καὶ εἰς τὰ ἠθικά, ὅπως εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, ὅτι θεωρεῖται σήμερον ἀδύνατον, αὔριον γίνεται δυνατόν, ἀρκεῖ νὰ τείνωμεν καὶ νὰ καλλιεργῶμεν τὴν ὄντως κοινωφελῆ ἠθικὴν

ιδεάν καὶ γνώμην. Φρονῶ δέ, ὅτι πάντες ὁμολογοῦμεν, ὅτι ἡ συνεργασία καὶ ἡ ὁμόνοια εἶνε πάντοτε προτιμότερα τῆς ἐχθρότητος καὶ ψυχρότητος. Ἐπειτα ἐὰν ἡμεῖς οἱ Χριστιανοί, δὲν θὰ ἔχωμεν ἀμοιβαίαν ἀγάπην, ἀνεξαρτήτως τῶν θρησκευτικῶν δογματικῶν ἡμῶν διαφορῶν, πῶς θὰ προτρέπωμεν καὶ θὰ πείσωμεν τοὺς ἄλλοθρήσκους, νὰ ἔχωσι πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους συνανθρώπους ὁμόνοιαν καὶ ἀγάπην; Βεβαίως θὰ ἦτο τοῦτο οὐχὶ ἐποικοδομητικὸν παράδειγμα τῆς παγκοσμίου εἰρήνης καὶ ἀγάπης, ἣν ἀναντιρρήτως ἐδίδαξε καὶ διδάσκει ὁ Θεάνθρωπος θεμελιωτῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὃν καὶ Καθολικοὶ καὶ Προτεστάνται καὶ Ὁρθόδοξοι, ὡς Σωτῆρα τοῦ κόσμου παραδεχόμεθα. Ἡ εὐκταία αὕτη καὶ εὐεργετικὴ καὶ κοσμοφελὴς πάντοτε θρησκευτικὴ συνεργασία καὶ τῶν τριῶν μεγάλων τμημάτων τοῦ Χριστιανισμοῦ, Διαμαρτυρομένων, Καθολικῶν καὶ Ὁρθοδόξων πρέπει νὰ γείνη καὶ ἀφεύκτως μίαν ἡμέραν θάπτον ἢ βράδιον θὰ γείνη ἐπ' ἀγαθῶ ὅλων καὶ πρὸς ἔπαινον ἐπάξιον τῶν συντελούντων εἰς τὸν θεάρεστον τοῦτον σχολόν.

Ἐξετάσωμεν τέλος, ἐπίσης συνοπτικῶς, καὶ ἐν Χριστιανικὸν βασικὸν ζήτημά μας. Δὲν διαλανθάνει ἡμᾶς, ἐλλόγιμε κ. Καθηγητά, ὅτι ἰδίᾳ μεταξὺ τῶν Διαμαρτυρομένων, ὑπάρχουσιν οἱ ὀρθολογισταί, οἱ ὅποιοι, ὡς ὁ περίφημος Χάρνακ, πολυμαθὴς θεολόγος τοῦ Βερολίνου, θέλουσι, καλῆ τῇ πίστει, νὰ ἐξηγήσωσι καὶ τὰ ὑπερφυσικά τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου διὰ τοῦ ὀρθοῦ ἀνθρωπίνου νόγου, ἵνα, κατὰ τὴν γνώμην των, καταστήσωσι προσιτότερον καὶ εὐπροσδεκτότερον τὸν Χριστιανισμόν, ἰδίᾳ εἰς τοὺς διανοουμένους. Τὸ ἔδαφος, ἐφ' οὗ βαδίζουσιν οἱ τοιοῦτοι ὀρθολογισταὶ Χριστιανοί, εἶνε λίαν ὀλισθηρὸν καὶ ἔφερον οὐκ ὀλίγους ἐξ αὐτῶν εἰς τὴν γνώμην, ὅτι ὁ Χριστὸς ἦτο μέγας ἀνὴρ, μέγας φιλόσοφος, μέγιστος ἠθικολόγος, ἀλλ' ἀνθρώπος μόνον, διότι διὰ τοῦ ἀνθρωπίνου λογικοῦ, ὅσον

καὶ ἂν εἶνε τοῦτο ἀνεπτυγμένον, δὲν ἠδύναντο καὶ δὲν δύνανται νὰ ἐξηγήσωσιν, ὅτι ἦτο ἀνάγκη κατ' αὐτοὺς νὰ κατέλθῃ ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς ἀνωθεν, τὰ γείνη ὑπερφυσικῶ τῷ τρόπῳ ἐκ Πνεύματος Ἁγίου κατὰ τὸ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον ἄνθρωπος, διὰ νὰ διδάξῃ τὸν κόσμον ἠθικὴν τελειότητα ἀναντιρρήτως, ἀλλὰ τὴν ὁποίαν κατ' αὐτοὺς θὰ ἠδύνατο καὶ τελειότατος φιλόσοφος, οἷον παραδέχονται τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ὡς ἄνθρωπον, ἠδύνατο νὰ διδάξῃ καὶ ἐδίδαξε κατ' αὐτοὺς ὡς ἄνθρωπος. Ἄλλ' ἡ τριακονταετηρίδα θεωρία, ἡ θέλουσα νὰ ἐξηγήσῃ διὰ τοῦ φυσικοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ ὅλα τὰ ὑπερφυσικά καὶ πνευματικά τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου, ὡς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ, τὰ θαύματα Αὐτοῦ καὶ τὴν τριήμερον Ἀνάστασιν, ἐκτὸς τῶν πολλῶν ἀτόπων, εἰς ἃ θὰ ὀδηγήσῃ τὸν ἀτελεῖ ἄνθρωπον λόγον, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ κυριώτερον θὰ εἶνε ἡ ἐντελής ἀνατροπὴ τῆς ἀξιοπιστίας τῶν Ἱερῶν Εὐαγγελίων, ὡς διηγουμένων ἀναληθῆ γεγονότα καὶ ἐπομένως ἀπορριπτέων, ἀναντιρρήτως ὑποβιβάζει τὸν Χριστιανισμὸν ἀπὸ τῆς θρησκείας, οἷα εἶνε καὶ θὰ εἶνε, εἰς ἀπλοῦν φιλοσοφικὸν σύστημα, τελειοτάτης μὲν ἠθικῆς σήμερον, ἀλλ' ἐπὶ τέλος σύστημα φιλοσοφικόν, ἔργον δηλαδὴ ἀνθρώπινον, ὅπερ δύναται, ὅσον τέλειον καὶ ἂν εἶνε, νὰ ἔχῃ ἐλλείψεις καὶ νὰ παρέλθῃ καὶ τοῦτο, ὡς παρῆλθον ἐπίσης, τελειότατα θεωρηθέντα φιλοσοφικά συστήματα τοῦ Σωκράτους, Πλάτωνος, Ἀριστοτέλους καὶ λοιπῶν ὑψηλῶν ἀνθρωπίνων φιλοσοφικῶν διανοιῶν, ἀρχαίων, νεωτέρων καὶ νεωτάτων. Ὁ Χριστιανισμὸς ἐκηρύχθη ὡς θρησκεία, ὄχι ὡς φιλοσοφικὸν σύστημα ὁ δὲ ἰδρυτὴς καὶ θεμελιωτὴς αὐτοῦ ἐκηρύχθη ὡς Θεός, καὶ Θεὸς πάντοτε κηρυττόμενος διὰ τοῦ Εὐαγγελίου, θὰ ὀδηγῆ καὶ ὀδηγεῖ τὸν κόσμον εἰς τὴν ὑψίστην μὲν ἠθικὴν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀνωθεν ἐνίσχυσιν τῶν πασχόντων, εἰς τὴν παρηγορίαν τῶν πιπτόντων ἐν τῷ ἀγῶνι τοῦ βίου, διὰ τῆς ὑπερφυσικῆς,

καθαρῶς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, διὰ τῆς ἀπολύτου θείας, οὐδὲ ἀνθρωπίνης καί, ὡς τοιαύτης λίαν ἐπισηφαλοῦς, διαβεβαιώσεως, ὅτι δὲν τελειώνει ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν τάφον καὶ τὸν θάνατον, ὅπου τελειώνει τὸ ὑλικὸν σῶμα αὐτοῦ καὶ τῶν ἄλλων διαφόρων ζώων, ἀλλὰ συνεχίζει τὴν ζωὴν, ὡς πνεῦμα εἰς ἄλλον ἐντελῶς πνευματικὸν κόσμον, ὅπερ μόνον Θεός, οὐδεὶς δὲ ἄνθρωπος, θὰ ἠδύνατο μετὰ κύρους πειστικοῦ νὰ διδάξῃ, ὅπως καὶ τὸ ἐδίδαξε. **Βίσις λοιπὸν καὶ θεμελιὸν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶνε καὶ θὰ εἶνε πάντοτε, ὅτι εἶνε θρησκεία καὶ ὄχι φιλοσοφικὸν σύστημα** καὶ ὅτι θεμελιωτὴς καὶ πρῶτος διδάσκαλος καὶ ἰδρυτὴς αὐτῆς εἶνε ὁ Θεός, καὶ οὐχὶ ὁ ἄνθρωπος Ἰησοῦς, ἀλλ' ὁ Θεάνθρωπος Χριστός. Εἰς τὰ θεμελιωδέστατα ταῦτα διδάγματα τοῦ Χριστιανισμοῦ συμφωνοῦσι πληρέστατα, ὡς γνωστὸν καὶ ἡ Καθολικὴ καὶ ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία καὶ ὅλοι οἱ Διαμαρτυρόμενοι, ὅσοι θέλουσι νὰ εἶνε ὀνόματι καὶ πράγματι Χριστιανοί, οἱ δὲ νομίζοντες ἐξ αὐτῶν τὸν Χριστὸν ὡς ἀπλοῦν ἄνθρωπον, ὅσον φιλοσοφικώτατον καὶ μέγιστον ἠθικολόγον ἂν τὸν δέχωνται, δὲν εἶνε ἀληθεῖς Χριστιανοί, παρὰ μόνον ὀνόματι. Ἄλλο ζήτημα, πῶς πρέπει νὰ ἐξηγηθῶσι μερικὰ ὑπερφυσικά τῶν Ἱερῶν Εὐαγγελίων, φαινόμενά πως δυσπαράδεκτα εἰς τὸν ἀτελεῖ ἄνθρωπον λόγον καὶ τινες φαιναμενικαὶ ἀντιφάσεις, ὡς λ. χ. θεραπεία δύο τυφλῶν ἢ ἐνὸς τυφλοῦ καὶ ἡ ὥρα καὶ ἡ ἡμέρα τῆς ἐκ νεκρῶν Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ πάσαι ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Πατέρων καὶ θεολόγων ἐρμηνευθέντα καὶ νῦν ὑπὸ τῶν νεωτάτων θεολόγων πειστικῶς ἐξηγούμενα, οὐδόλωσ δὲ οὐσιωδῶς τὴν ὑπερφυσικότητα καὶ τὴν πίστιν διασαλεύοντα, ταῦτα πάντα καὶ συζητούμενα καὶ διαφόρως ἐξηγούμενα ὑπὸ τῶν διαφόρων Ὀρθοδόξων, Καθολικῶν καὶ Διαμαρτυρομένων οὔτε παραβλάπτουσιν, οὔτε πρέπει νὰ παραβλάπτωσι τὴν συνε-

γασίαν αὐτῶν ἐν φιλαδέλφῳ ἀμοιβαίᾳ ἀγάπῃ εἰς τὰ
κρινῶ καὶ κοινωφελῆ, θεμελιώδη δὲ δόγματα τοῦ Χρι-
στιανισμοῦ, ἐν τῶν ὁποίων καὶ δὴ ἐκ τῶν πρωτίστων
εἶνε, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς δὲν ἦτο ἀπλοῦς Μωϋσῆς, ἢ
Ἡλίας, ἢ εἷς τῶν προφητῶν, ἀλλ' ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ
ζῶντος, ὁ βασιλεὺς τοῦ νέου Ἰσραήλ, ὁ Θεὸς τῆς παγκο-
σμίου ἀγάπης. Ταῦτα, περισπούδαστέ μοι Καθηγητά, εἰς
ἀπάντησιν τῆς ὑμετέρας πολυτιμῆτου μοι ἐπιστολῆς, σχε-
τικῶς πρὸς τὰ θέματα, τὰ ὁποῖα ἀμφοτέροι ἐν τῇ θρη-
σκευτικῇ ἡμῶν ταύτῃ ἀλληλογραφίᾳ ἀναπτύσσομεν σύν-
τομα, ἀλλὰ περιεκτικὰ καὶ οὐσιώδη, ἐφ' ὧν, φρονῶ, ὅτι
βασίζονται καὶ τὰ τρία μεγάλα τμήματα τοῦ Χριστιανι-
σμοῦ, ὅστις ἐν τῷ κόσμῳ ἐδίδαξε καὶ διδάσκει τὸν ἀληθῆ
προορισμὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ κόσμῳ, ἦτοι παγκόσμιον
ἀγάπην, πρὸς ἣν ἔτεινε καὶ τείνει **καὶ ὁ ἐπιτύχη**, μεθ'
ὅλον τὸν ἕως νῦν καὶ ἐφεξῆς διανυόμενον δρόμον μετ'
ἐμποδίων ἀμοιβαίας ἐχθρας ἀτόμων καὶ ἔθνων, φρικα-
λέων πολέμων καὶ ἀλληλοσπαραγμῶν, ὧν τὸ τέλος, καὶ
οὐκ εἰς μακρὸν τοῦτο φρονῶ, ὅτι θὰ εἶνε γενικὴ παγκό-
σμιος εἰρήνη καὶ εὐτυχία ἀνθρωπίνη, ἴσως βραδύνουσα,
ἀλλ' ἀφεύκτως θάττον ἢ βρῆδον γεντισμένη,
ἔστω καὶ ἐν τοῖς υἱοῖς καὶ διαδόχοις τῆς παρουσίας ἡμῶν
γενεᾶς.

Διατελῶ μετὰ πλείστης τιμῆς καὶ δικαίας ἐκτιμῆσεως.

Ἐν Χαλκηδόνι Κων/πόλεως, τῇ 18 Ἰανουαρίου 1928.

† Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΧΑΛΚΗΔΟΝΟΣ ΑΓΑΘΑΓΓΕΛΟΣ

Σημ. — Ἡ θρησκευτικὴ αὕτη ἀλληλογραφία μου ἐδημοσιεύθη
ἐν τῷ περιοδικῷ Κωνσταντινουπόλεως « Ὁρθοδοξία » εἰς τὸ φυλ-
λάδιον τοῦ Ἰουνίου 1928.

Ε Π Ι Λ Ο Γ Ο Σ

ΕΠΕΞΗΓΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑ ΑΠΑΡΑΙΤΗΤΑ

ΔΙΑ ΤΗΝ ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑΝ ΗΜΩΝ.

Τὸ πρῶτον μέρος αὐτῆς περὶ φιλίας, ἀμοιβαίων δηλ.
ἐπισκέψεων καὶ φιλικῶν συνεντεύξεων μεταξύ τῶν κληρι-
κῶν ἰδίᾳ τῆς Καθολικῆς καὶ Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, οὐ-
δεὶς βεβαίως δύναται νὰ κατακρίνη, οὔτε κατεκρίθη τοῦτο
καὶ ὑπὸ τοῦ Καθολικοῦ συζητητοῦ ἡμῶν. Φρονοῦμεν, ὅτι
ἡ φιλία γίνεται ἐν μέρει καὶ νῦν, γενήσεται δ' ἐλπίζομεν
ἐφεξῆς περισσοτέρᾳ, ὅπερ ἐπιθυμητὸν ὑπὸ παντὸς Χρι-
στιανοῦ, Καθολικοῦ καὶ Ὁρθοδόξου, διότι μετὰ Προτε-
στάντων καὶ εἰς θρησκευτικὰ συνέδρια, ὡς γνωστόν, οἱ
Ὁρθόδοξοι συνερχόμεθα. Θεωρῶ δὲ τὴν φιλίαν ταύτην
προπαρασκευαστικὴν τῆς θρησκευτικῆς συνεργασίας ἡμῶν
καὶ μετὰ τῶν Καθολικῶν.

Διὰ τὸ δεύτερον μέρος τῆς πραγματείας ἡμῶν περὶ
τῆς ἐν τῷ μέλλοντι παύσεως τῆς θρησκευτικῆς Προπα-
γάνδας τῶν Καθολικῶν μεταξύ τῶν Ὁρθοδόξων, ὁ Κα-
θολικὸς συζητητὴς ἡμῶν, ὡς βλέπει ὁ ἀναγνώστης, εὐγε-
νοφρόνως ὑπεκφεύγει, ἐκτενῶς ν' ἀπαντήσῃ, οὐχ ἦττον ἐν
τῷ ἰδίῳ φυλλαδίῳ τῆς « Union des Eglises » δημοσιεύε-
ται δορμῶς ὑπ' ἄλλου ἀδιαλλάκτου πως Καθολικοῦ, ὅτι
τοῦτο εἶνε καθῆκον τῆς Παπικῆς Ἐκκλησίας, διὰ νὰ ἐπα-

ναφέρη τους σχισματικούς εις την υποταγήν εις τον Πάπαν. Πιστεύομεν, ότι και εις το σημειον τουτο δεν θα επικρατήσωσιν και εφεξής αι αδιάλλακτοι αυται ιδέαι του παρελθόντος, αλλά πάντες οι μετριοπαθείς και όντως λίαν μεμορφωμένοι και ευγενόφρονες μεταξύ αυτών Καθολικοί κληρικοί, και τοιοῦτοι υπάρχουν πλείστοι, θα θελήσωσιν συν τῷ χρόνῳ να παύση ή μεταξύ Όρθοδόξων προπογανδιστική ενέργεια των Παπικών ιεραποστόλων, ευρύτατον στάδιον έχόντων μεταξύ αλλοθρήσκων, δηλαδή ειδωλολατρών. Τα δύο ταῦτα πρώτα μέρη της πραγματείας ήμων και υπό άλλων άλλοτε επισήμως και ιδιωτικῶς ἐλέχθησαν και ἐμελετήθησαν. Εάν δε και ήμεεις εν τῇ πραγματεία ήμων ταύτη αυθις περι τούτων συντόμως ὠμιήσαμεν, ἐπράξαμεν τουτο, διότι θεωροῦμεν ἀμφοτέρω, τας τε φιλικας σχέσεις δηλαδή ήμων μετά των Παπικών και την παῦσιν ὑπ' αυτών πάσης θρησκευτικῆς Προπαγάνδας μεταξύ ήμων των Όρθοδόξων, ὡς λίαν συντελεστικά εις την κατάπαυσιν της ἀμοιβαίας και ἐλαχίστης ἔτι μισαλλοδοξίας και εις την ἔναρξιν πρὸς θρησκευτικὴν ήμων συνεργασίαν.

Διὰ το τρίτον, το κυριώτατον μέρος της πραγματείας ήμων, ὑπάρχει ή πλείστη διαφωνία. Ημεεις, νομίζομεν, ότι τέμνομεν νέαν ὁδόν, διότι ἔως τώρα ἀπό το 1054, δηλαδή ἐπὶ ἐννέα ἤδη αἰῶνας, και σήμερα ἔτι, προσπάθεια γίνεται να ἐνωθῶμεν μετά των ἀλλοδόξων Χριστιανῶν **πρῶτον δογματικῶς** και ἔπειτα να συνεργαζόμεθα χριστιανικῶς, δηλαδή ὄντως ἀδελφικῶς, ἐπ' ἀγαθῷ της κοινωνίας. Τοῦτο, δηλαδή **ή δογματικὴ ἔνωσις**, ἀπεδείχθη και ἀποδεικνύεται ἀδύνατος ἐπὶ τόσους αἰῶνας και σήμερα ἔτι, διότι οὐδεμία Ἐκκλησία οὔτε ή Παπική, οὔτε ή Όρθόδοξος, οὔτε ή Προτεσταντικὴ θα θελήση ποτὲ να ἀπορρίψη τας δογματικας της διδασκαλίας ὡς πεπλανημένας και να παραδεχθῇ τας ἀλλοδόξους ὡς ἀληθεῖς. Διὰ

τί λοιπόν, ἀφίνοντες τας δογματικας ταύτας διαφορας κατά μέρος ἐπὶ του παρόντος, να μὴ θελήσωμεν να συνεργαζόμεθα **ἐπι των κοινῶν και κοινωφελῶν** Χριστιανικῶν διδασκαλιῶν; Σήμερα διὰ της ἐπελθούσης διὰ των σιδηροδρόμων, ἀτμοπλοίων, ἀεροπλάνων, τηλεγράφων, ἀσυρμάτων τηλεγραφημάτων κτλ. μεγίστης ἐπικοινωνίας μεταξύ των διαφορών Κρατῶν και ποικίλων λαῶν ὅλης της ὑψηλίου και των ποικιλοτέρων θρησκευτικῶν, ἠθικῶν και κοινωνικῶν ιδεῶν και της μεγάλης προόδου των φυσικῶν ἐπιστημῶν, πρέπει, εἴπερ ποτε και άλλοτε, ὁ Χριστιανισμός να ἐπιτελέση τον παγκόσμιον προορισμόν, της γενικῆς, της παγκοσμίου ειρήνης και ἀγάπης πάντων ἀνεξαιρέτως των ἀνθρώπων πρὸς πάντας τους συνανθρώπους, ἐπὶ τῇ βάσει της παρηγόρου και θείας ὄντως ἠθικῆς διδασκαλίας του Θεανθρώπου Σωτήρος. Διὰ τουτο, διὰ την παγκόσμιον ταύτην ειρήνην και ἀγάπην ἐπιμένομεν, ἵνα και ή Καθολικὴ Ἐκκλησία συνεργαζῆται μετά της Όρθοδόξου και Προτεσταντικῆς εις τὰ κοινωφελῆ και πάγκοινα θεμελιώδη δόγματα του Χριστιανισμοῦ, ὡς λ. χ. του Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡς Θεοῦ και ἀνθρώπου, ὡς Θεανθρώπου θεμελιωτοῦ της Χριστιανικῆς θρησκείας κλπ. Οι Καθολικοί θέλουσιν ὅλοι οι Χριστιανοὶ να ὑποτάσσωνται τῷ Πάπα δηλορδῆ τελείαν θρησκευτικὴν υποταγήν εις τον Πάπαν. Ἐπειδὴ ὁμως τουτο, ἀπολύτως τιθέμενον, θεωρεῖται δικαίως ὑφ' ήμων των Όρθοδόξων και των Διαμαρτυρομένων ἐντελῶς ἀπαράδεκτον, φρονοῦμεν, ότι εἶνε δυνατόν, εις διαφορους Χριστιανικας συγγραφας Καθολικῶν, Όρθοδόξων και Διαμαρτυρομένων να καλλιεργῆται ή γνώμη, ὅπως ἐν τισι καλλιεργεῖται, εις τὰ συγκληθησόμενα ὄντως παγχριστιανικά συνέδρια Καθολικῶν, Όρθοδόξων και Διαμαρτυρομένων διὰ κοινὰς και κοινωφελεῖς Χριστιανικας διδασκαλίας, ὁ ἀντιπρόσωπος του Πάπα να **προεδρεύη αυτών**. Τοῦτο συν τῷ χρόνῳ ἐλπίζω και πι-

στεύω, ὅτι θὰ γείνη, πρὸς ἔπαινον παντὸς Χριστιανισμοῦ καὶ ἐπ' ἀγαθῷ ἀναντιρρήτῳ τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου. Ἄλλο τι σχόλιον δὲν θέλομεν νὰ προσθέσωμεν ἀφίνοντες τοῦτο εἰς πάντα ἀναγνώστην ἡμῶν, ἀλλὰ μόνον νὰ ἐκφράσωμεν, ἐπιθυμοῦμεν, θερμὴν παράκλησιν, νὰ ἀναγνωσθῇ ἔτι ἅπαξ τὸ τρίτον μέρος τῆς θρησκευτικῆς ἡμῶν πραγματείας περὶ τῆς συνεργασίας τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν, ἰδίᾳ ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν Καθολικῶν κληρικῶν, καθὼς καὶ ὁλόκληρος ἡ ἐπιστολιμαία ἀπάντησις ἡμῶν πρὸς τὸν ἔλλογιμώτατον Καθηγητὴν κ. Σ. Λαδᾶν.

Ἐν τέλει ἐκδηλοῦμεν τὰς θερμότερας εὐχαριστίας πρὸς πάντα κριτὴν ἡμῶν καὶ ἀναγνώστην τῶν ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ ἀναπτυσσομένων θρησκευτικῶν ζητημάτων, ἐπευχόμενοι ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας καὶ ἐξ ὅλης τῆς καρδίας ἡμῶν, ἵνα ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς σύμπαντος τοῦ κόσμου, ἣ μετὰ πάντων ἡμῶν, ἵνα, ὅσον τὸ δυνατὸν ταχύτερον ἐπικρατήσῃ ἐν τῷ κόσμῳ ἡ παγκόσμιος περιπόθητος εἰρήνη καὶ ἡ παγκοινωφελὴς ἀγάπη πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν ἀνθρώπων πρὸς πάντας τοὺς συνανθρώπους, ὡς τέκνα καὶ πλάσματα τοῦ αὐτοῦ ἐπουρανίου Θεοῦ, πρὸς εὐτυχίαν πραγματικὴν ὅλων τῶν ἀνθρώπων ἀνεξαιρέτως φυλῆς, δόγματος καὶ θρησκείματος! Ἀμήν!

ΣΥΝΤΟΜΩΤΑΤΗ ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΧΑΛΚΗΔΟΝΟΣ

ΑΓΑΘΑΓΓΕΛΟΥ ΤΟΥ ΜΑΓΝΗΤΟΣ

Ἐγεννήθη ἐν Μαγνησίᾳ τὸ 1864 καὶ διετέλεσε

- 1) Σπουδαστὴς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης ἐπὶ ἑπταετίαν 1879—1886.
- 2) Ἀρχιδιάκονος Ἐφέσου Ἀγαθαγγέλου 1886—1892.
- 3) Σπουδαστὴς νομικῆς ἐν Γερμανίᾳ, Γαλλίᾳ καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ τῆς κοινωνικῆς καὶ θρησκευτικῆς νομολογίας 1892—1896.
- 4) Καθηγητὴς νομικῶν καὶ θεολογικῶν μαθημάτων ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ Χάλκης 1896—1901.
- 5) Μητροπολίτης Γρεβενῶν Μακεδονίας 1901—1910.
- 6) Μητροπολίτης Δράμας καὶ Ζιχνῶν 1910—1922.
- 7) Μητροπολίτης Νεοκαισαρείας 1922—1924.
- 8) Μητροπολίτης Πριγκηποννήσων 10 Μαρτίου 1924—2 Ἀπριλίου 1927.
- 9) Μητροπολίτης Χαλκηδόνος 2 Ἀπριλίου 1927 ἕως νῦν. Συνοδικὸς τὸ πρῶτον 1905—1909. Συνοδικὸς τὸ δεύτερον 1923 ἕως νῦν. Ἐφορος Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης τὸ πρῶτον 1906—1909. Ἐφορος Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης τὸ δεύτερον 1923—1926.

Ἐν Χαλκηδόνι, τῇ 28 Νοεμβρίου 1928.

† Ο ΧΑΛΚΗΔΟΝΟΣ ΑΓΑΘΑΓΓΕΛΟΣ

ΤΕΛΟΣ

ΑΦΙΕΡΩΣΙΣ

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΟΥΤΟ

ΑΦΙΕΡΟΥΤΑΙ

ΕΙΣ

ΠΑΝΤΑ ΕΛΕΥΘΕΡΟΦΡΟΝΟΥΝΤΑ

ΚΑΙ

ΜΗ ΥΛΟΦΡΟΝΑ

† Ο ΧΑΛΚΗΔΩΝΟΣ ΑΓΑΘΑΓΓΕΛΟΣ

ΣΙΣΜΑΝΟΓΛΩ

ΤΙΜΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ
ΗΜΙΣΕΙΑ ΛΙΡΑ ΤΟΥΡΚΙΑΣ

ΘΕΡΜΗ ΠΑΡΑΚΛΗΣΙΣ

Παρακαλείται ὑπὸ τοῦ ἐκδότου ὁ παραλαμβάνων τὸ βιβλίον, νὰ εὐαρεστηθῇ νὰ δώσῃ τὴν τιμὴν αὐτοῦ, ἢτοι τὴν *ἡμίσειαν λίραν Τουρκίας*, εἰς οἰονδήποτε πρόσωπον τῆς ἐκλογῆς του, πτωχὸν ἐντελῶς καὶ ἀναξιοπαθές, ἀνεξαρτήτως φυλῆς καὶ θρησκευματος,

† Ο ΧΑΛΚΗΔΟΝΟΣ ΑΓΑΘΑΓΓΕΛΟΣ

Η ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ
ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ

εἶναι τὸ ἀντικείμενον μικρᾶς δωδεκασελίδου σοβαρᾶς καὶ ἐμπεριστατωμένης διατριβῆς τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Χαλκηδόνος, Πριγκηποννήσων δὲ καθ' ὃν χρόνον ἔγραφεν αὐτὴν Κυρίου Ἀγαθαγγέλου Κωνσταντινίδου. Πάσης ἄξιον προσοχῆς θέμα πολλῶν ἐρευνητῶν ἀνάγκην ἔχει καὶ πολλῶν ἐτῶν—κατ' ἀλήθειαν αἰῶνον—σπατάλης, ὅπως ἴδωσιν ὑποφώσκουσιν αἱ μεθ' ἡμᾶς Χριστιανικαὶ γενεαὶ τὴν ἠὲ ποθητῆς ἡμέρας, εἰς τὴν ὁποίαν θ' ἀρχίσῃ νὰ στερεώνηται ἡ κοινὴ τῶν πιστῶν πίστις εἰς φιλίαν—ὑστερον ἀγάπην—ὅλων τῶν κηρυκτῶντων Μεσίαν λυτρωτὴν καὶ σωτῆρα τῆς ἀνθρωπότητος.

Ὁ σοφὸς συγγραφεὺς ἀνέγνω βεβαίως πολλὰ, ἐδιδάχθη καὶ ἐσπούδασεν ἐν ἡμῖν καὶ ἐν Εὐρώπῃ, καὶ καλλίτερον ἡμῶν ἠμπορεῖ νὰ πραγματευθῇ θέμα τοιοῦτον, τὸ πῶς ἢν ἴδωμεν τὴν ποθητὴν ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν πραγματοποιημένην διὰ τῆς προηγηθησομένης φιλίας τῶν κληρικῶν πρῶτον, ὅλου δὲ τοῦ λαοῦ κατόπιν, τοῦ χριστιανικοῦ δηλαδὴ συνόλου πληρώματος, ἄνευ διακρίσεως ἐθνικῆς καὶ δογματικῆς.

Τίς ὑψηλότερα, εὐγενεστέρα, θειοτέρα τῆς τοιαύτης σπουδῆς, τῆς τοιαύτης ἐπιθυμίας; Ἐνωσιν δογματικὴν ἀδύνατον νὰ ἐπιτύχωμεν, ἐπὶ δεκάδας ἐτῶν, ὡς ὁ συγγραφεὺς ἀναγνωρίζει. Ἡ κοινὴ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας δέησις «ὑπὲρ τῆς τῶν πάντων ἐνώσεως» εἰς χιλιάδας ἐκκλησιῶν καὶ μονῶν ὑπὸ ἑκατομμυρίων ἱερέων καὶ πιστῶν ἀναπεμπομένη ἀπὸ αἰῶνων πρὸς τὸν Ὑψιστον, εἶναι πάγκοινος πόθος, ἂν καὶ μένη, μέχρι σήμερον ἀληθινὰ *Pium desiderium*. Πρὸς ἔνωσιν Ἐκκλησιῶν δογματικὴν πρέπει νὰ προηγηθῇ καλλιέργεια σχέσεων φιλικῶν, ἀγάπης ἀδελφικῆς. Εἰς τὴν θεσπεσίαν ταύτην ἐργασίαν ὁ Κύριος Ἀγαθάγγελος εὐρίσκει συντελεστικὰ τὰ παγχριστιανικὰ συνέδρια, ἀλλ' ἐὰν

θὰ γίνονται πράγματι τοιοῦτα εἶναι δὴκα δὴ θὰ παρακάθηνται καὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἀντιπρόσωποι. Ἄν προέπει νὰ λησιμονώμεν, ἐν τούτοις, ὅτι θὰ συμμετέχωσι τῶν ἐν λόγῳ συνεδρίων καὶ κόπται κληρικοί καὶ ἁγιμένοι, καὶ ὅλοι αἱ ἀπὸ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀπεσχισμένα Χριστιανικὰ κοινότητες Συρίας, Ἰσραὴλ, Παλαιστίνης, Ἀφρική, καὶ ὅλοι αἱ καθ' ἑκάστην ἐν Ἀμερικῇ δημιουργούμενοι.

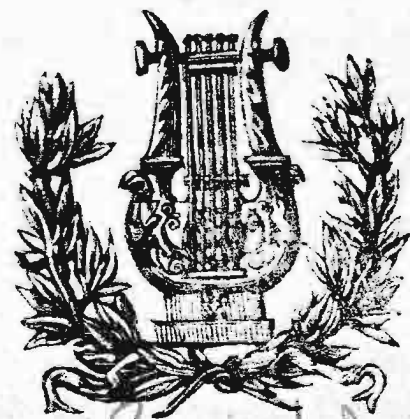
Ἐάν τὸ τοιοῦτον ἦναι ἀδύνατον, ἢ κοινὴ σύσκεψις περὶ συνεννοήσεως τῶν Χριστιανῶν εἰς ἐμπέδωσιν ἀγάπης ἢ φιλίας θὰ ἦναι μόνουμένη, οὐδαμῶς εἰς ἡμῶς ἐπιτρέπουσα πεποιθήσιν εἰς κοινὴν Χριστιανικὴν ἀγάπην. Ἐάν θέσωμεν κατὰ χώραν τὴν δογματικὰς διαφορὰς, εἶναι ἐπιθέσωμεν, ὅτι οἱ Χριστιανοὶ πάντες ἐγένοντο ὀρθόδοξοι. τίς πιστεύει, ὅτι θὰ ἔχωσι πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην διηνεκῆ; Ἐνότης δόγματος, ἐνότης θρησκείας οὐδέποτε ἐμπορεῖ, μόνη αὐτή, νὰ ἐμπεδώσῃ καὶ στερεώσῃ γαλήνην ἐν τοῖς κατοίκους τοῦ πλανήτου τούτου. Εἰς αὐτὸν ἀριθμοῦνται φυλῶν καὶ ἔθνων ἑκατοντάδες, καὶ ἕκαστον ἐξ αὐτῶν θὰ ἔχη ἀξιώσεις ὄχι πλέον ἠθικῆς ὡς πρὸς τὸν ἄλλον, ἀλλὰ τάσεις πρὸς ἀρπαγὴν τῶν ἀνηζόντων εἰς ἄλλην φυλὴν, εἰς ἄλλην ἐπιζωάειαν, ἐφ' ὅσον, κατὰ τὴν φροῖσιν τοῦ ἱεροῦ Θεοδοωρήτου Κύρου, ὅλοι, ἄνθρωποι ἄντες, φοροῦμεν τὸν χοῦν καὶ δεομαίτινον χιτῶνα τῆς ἀτελείας; Ἐφ' ὅσον διὰ τῶν πολέμων τρώγομεν ὁ εἷς τὸν ἄλλον. Εἶναι δυνατὸν, εἶναι ἐλπίς ἁπλῶς νὰ φορέσωμεν χιτῶνα σχετικῆς τελειότητος; Ἐφ' ὅσον εἴμεθα ὄλικοί, ἀδύνατον νὰ βαδίσωμεν ἄλλον δρόμον. Καὶ εἰς ὅσον ἔθνη καὶ φυλαὶ θὰ ζητῶμεν νὰ ἐξοντώσωμεν ἀλλήλους, πῶς θ' ἀγαπήσωμεν ὁ μὲν τὸν δὲ ὡς ὀρθόδοξοι, ὡς κατολίκοι, ὡς προτεστάνται! Πόσοι πόλεμοι κατὰ τὰς τελευταίας ἑκατονταετηρίδας ἠριθμήθησαν κατολίκων κατὰ ὀρθόδοξον αὐτοῖς, ἢ προτεστάντων κατὰ διαμαρτυρομένων! Οὐδέποτε θὰ δημιουργήσῃ ἀγάπην καὶ φιλίαν, ἀδελφικὴν τέλος πάντων, ἐν παντὶ συνσχεσίᾳ τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν ἢ κοινῆς συσκεψί, ἢ κοινῆς συνελεύσεως, διὰ τῆς συστάσεως ἑλλογιστῶν ἢ Ἀγγλικανῶν ἐκκλησιῶν καὶ συνεδρίων, ἐφ'

ὅσον δεσπόζωσι τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος αἱ τάσεις καὶ ἀξιόσεις τῶν ἐθνολογικῶν καὶ πολιτικῶν κἀθεστώτων καὶ συστημάτων, τῶν ὁποίων τέλος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον φαίνεται οὔσα ἢ τῶν ἰσχυρῶν ὁρμῇ πρὸς τὸ νὰ ἀδικήσωσι τοὺς μικροῦς.

Ἐν τούτοις ὁ πολυμαθέστατος συγγραφεὺς τῆς ὄντως περὶ σπουδάζουσα ταύτης διατριβῆς, φρονεῖ πολὺ ὀρθῶς, ὅτι καλλιεργούμενη ἡ ἰδέα τῆς μεταξὺ Χριστιανῶν ἀγάπης θὰ ἔχη τὸ ποθητὸν ἀποτέλεσμα, ἄγουσα πρὸς ἔνωσιν δογματικὴν, ἀλλ' αἴρουσα παρεξηγήσεις, ἀνακόπουσα δὲ τὴν ὁρμὴν τῶν ἐκ Δύσεως προσηλυτευτῶν. Καλλιεργεῖ λοιπὸν ὁ συγγραφεὺς ἰδέαν λαμπρὰν καὶ ἀξιέπαινον ἀλλ' ἐρχόμεθα τοιαύτας ἰδέας καὶ ἄλλοι νὰ διαδώσωσιν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπιδιώξωσιν ἐμπρόκτως, καί, συνεπῶς, μετ' ἀποτελέσματος.

★

SISMANOGLIO
MEGARO

Κωνσταντῖνου - Κωνσταντῖνου
Χειρὸς αὐτοῦ Ἡμερολόγιον
Α' 1929
22/10/1929

Πα
βιβλίον
τὴν ἡμ
τῆς ἐκ
τήτως

ΤΙΜΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ
ΗΜΙΣΕΙΑ ΛΙΡΑ ΤΟΥΡΚΙΑΣ

ΘΕΡΜΗ ΠΑΡΑΚΛΗΣΙΣ

Παρακαλείται ὑπὸ τοῦ ἐκδότης ὁ παραλαμβάνων τὸ βιβλίον, νὰ εὐαρεστηθῆ νὰ δώσῃ τὴν τιμὴν αὐτοῦ, ἢτοι τὴν *ἡμισεῖαν λίραν Τουρκίας*, εἰς οἰονδήποτε πρόσωπον τῆς ἐκλογῆς του, πτωχὸν ἐντελῶς καὶ ἀναξιοπαθές, ἀνεξαρτήτως φυλῆς καὶ θρησκευματος,

† Ο ΧΑΛΚΗΔΟΝΟΣ ΑΓΘΑΓΓΕΛΟΣ